

Necm Sûresinin İnişiyile Mi'rac Olayının Gerçekleşme Zamanı Arasındaki Tarih Uyuşmazlığına Dair Bir Değerlendirme

Evaluation of the Contradiction in History Between the Time of the Occurrence of the Mi'raj Incident and the Revelation of Surat Al-Najm

Yasin Pişgin¹

Aziz KARABULUT²

¹Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Burdur, Türkiye
²Akdeniz Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Antalya, Türkiye

Geliş Tarihi/Received: 13.02.2023

Kabul Tarihi/Accepted: 06.04.2023

Yayın Tarihi/Publication Date: 18.05.2023

Sorumlu Yazar/Corresponding Author:
Yasin Pişgin
E-mail: yasinpisgin@akdeniz.edu.tr

Atif: Pişgin, Yasin - Karabulut, Aziz. "Necm Sûresinin İnişiyile Mi'rac Olayının Gerçekleşme Zamanı Arasındaki Tarih Uyuşmazlığına Dair Bir Değerlendirme". *İlahiyat Tetkikleri Dergisi* 59/1 (Haziran 2023), 41-53.

Cite this article as: Pişgin, Yasin - Karabulut, Aziz. "Evaluation of the Contradiction in History Between the Time of the Occurrence of the Mi'raj Incident and the Revelation of Surat Al-Najm". *Journal of İlahiyat Researches* 59/1 (June 2023), 41-53.

Content of this journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International License.

Öz

İsrâ ve mi'rac Allah tarafından Hz. Peygamber'e lütfedilmiş iki büyük mucizedir. İsrâ olayı, ismini kendisinden aldığı İsrâ sûresinin ilk âyetinde anlatılmaktadır. Dolayısıyla bu olay Kur'ân ile sabittir. Mi'rac hâdisesi ise birçok sahâbiden gelen ve çoğu hadis âlimlerine göre tevâtüren sabit olan bir hâdisedir. Ayrıca hem tefsir hem de hadis âlimleri mi'racla, Necm sûresinin ilk 18 âyeti arasında da bir ilişki kurmuşlardır. Başka bir deyişle Necm sûresinin ilk 18 âyeti Hz. Peygamber'in yaşamış olduğu mi'rac olayının tasviri olarak değerlendirilmektedir. Ancak Necm sûresinin Mekke döneminin ilk yıllarında indiği, mi'rac hâdisesinin ise hicrete yakın bir zamanda meydana geldiği de kaynaklarda zikredilmektedir. Bu durumda sûre ile sûreye isnat edilen olay arasında bir anakronizm/tarih uyuşmazlığı ortaya çıkmaktadır. Ortaya çıkan tarihsel uyuşmazlığa göre isrâ olayının akabinde yaşanan mi'racın, Necm sûresinde anlatılan olayla ilişkili olmadığını söylemek gerekir. Ayrıca söz konusu anakronizme bağlı olarak Necm sûresinin ilgili âyetlerinin metafizik bir olayı değil Mekke'de gerçekleşmiş fizikî bir hâdiseyi anlattığı da ileri sürülmüştür. Bu amaçla, sûrede zikredilen bazı kelimeler Mekke'nin coğrafi yapısıyla ilişkilendirilerek olay etrafında maddî âlemlerle irtibatlı fikirler beyan edilmiştir. Anlam ağı, kavramsal yapı ve olay örgüsü, ilgili âyetlerin fizikî âlemlerle ilişkilendirilmesine imkân tanımakta mıdır? Maddî âlemlerle ilişkilendirmekten ziyade Necm sûresindeki içeriği başka bir mi'rac olayıyla irtibatlandırmak suretiyle bu anakronizmi çözümlenmek mümkün müdür? Bu makalede bu sorular cevaplanmaya ve Necm sûresiyle mi'rac olayı arasındaki zaman farklılığı ve Necm sûresinin bazı âyetlerinin muhtevasına yönelik ileri sürülen birtakım düşünce ve yorumlar tahlil edilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Necm sûresi, İsrâ, Mi'rac, Sidretü'l-Müntehâ, Cennetü'l-Me'vâ.

ABSTRACT

Al-Isra' and mi'raj were sent by Allah to Hz. These are two great miracles bestowed upon the Prophet. The Al-Isra' incident is mentioned at the beginning of the verse in Surat Al-Isra'. Therefore, this incident is proven in the Qur'an. The incident of the Mi'raj is a proven incident according to the hadith scholars and it was narrated by the As-Sahabah. Also, the scholars of hadith and tafsir make the relationship between the Mi'raj incident and the first 18 verses of Surah An-Najm. In other words, the first 18 verses of the chapter of An-Najm refer to Hz. It is considered as the depiction of the mi'raj event that the Prophet lived. We find in İslamic Sources that Surat Al-Najm was revealed at the beginning of the period of Islam in Makkah Al-Mukarramah and the Mi'raj incident occurred around the time of the Prophet's migration to Makkah. In this case, anachronism appears between Surat An-Najm and the incident of Mi'raj which was attributed to the Surah. According to this historical paradox, we conclude that the Mi'raj has nothing to do with an incident narrated in Surat An-Najm. There is a claim based on the anachronism that the verses of Surat An-Najm mentioned the physical event that occurred in Makkah, not a metaphysical event. For this purpose, some words mentioned in the surah were associated with the geographical structure of Makkah and ideas related to the material world were expressed around the event. Does the semantic network, conceptual structure, and plot allow the verses to be connected with the physical world? Is it possible to resolve this anachronism by associating the content of the chapter of Najm with another mi'raj event rather than associating it with the material world? These questions will be answered. The time difference between Surat An-Najm and the Mi'raj incident will be analyzed, and also the comments and opinions about the content of the verses in Surat An-Najm will be analyzed.

Keywords: Tafsir, Surat An-Najm, Al-İsrâ, Al-Mi'raj, Sidrat Al-Muntaha, Jannat Al-Ma'wa.

GİRİŞ

Hız. Peygamber'e nübüvveti gereği pekçok mu'cize verilmiştir. Bu mu'cizelerden birisi de isrâ ve mi'rac olayıdır. İsrâ olayı İsrâ sûresinde mi'rac olayı da Necm sûresinde anlatılmaktadır. Kaynaklarda Necm sûresi ile mi'rac olayı arasında tarih farklılığı göze çarpmaktadır. Makalede bu zamansal farklılık ele alınmaktadır.

Makalemizin konusunu oluşturan Necm sûresi ile mi'rac olayı arasındaki tarih uyumsuzluğuna dair yapmış olduğumuz literatür incelemesine göre söz konusu tarih farklılığına sadece bir makalede kısaca değinilmiştir.² Çalışmamız bahse konu makaleden Necm sûresi ile mi'rac olayı arasındaki tarihi bilgilere dair literatür taraması yapması ve merkeze aldığı "sidretü'l-müntehâ" ve "cennetü'l-me'vâ" kavramlarının analizinden hareketle Mekke'nin coğrafi yapısına dair tespitleri içermesi açısından farklılıklar arz etmektedir. Dolayısıyla makalemiz konusu, kapsamı ve amacı açısından özgün bir değer taşımaktadır.

1. İSLÂMÎ LİTERATÜRDE İSRÂ VE Mİ'RAC OLAYLARI

İsrâ "gece yürüyüşü" anlamındaki "الإسراء" kelimesinin kökü olan "سَرَى" fiilinden türemiştir. "سَرَى" ve "أَسْرَى" fiilleri gece yola çık(ar)mak veya gece yolculuğu yap(tır)mak gibi bir anlam içeriğine sahiptir.³ Bu formlarda Kur'ân'da başka sûrelerde de geçmektedir.⁴ İstilahî olarak da isrâ, "Allah'ın, Hz. Muhammed'i gecenin bir bölümünde Mescid-i Haram'dan, etrafı mübarek kılınan Mescid-i Aksâ'ya götürmesini" ifade etmekte ve yukarıda ifade ettiğimiz İsrâ sûresi'nin birinci âyetinde anlatılmaktadır.⁵

Mi'rac ise "yukarı çıkmak, yükselmek anlamına gelen" "عَرَجَ" kökünden "عُرُوج" mastarıyla türemiş bir ism-i âlettir. Çoğulu "مَعَارِج" olup sözlükte yukarı çıkma vasıtası ve merdiven anlamlarına gelir.⁶ Mi'rac kelimesi Kur'ân'da geçmemekte ancak çoğulu ve "u'rûc" kökünden türemiş bazı fiiller çeşitli âyetlerde yer almaktadır.⁷ Söz konusu âyetlerdeki kullanımlar, mi'rac olayıyla ilişkili bir mahiyet arz etmez. Hadis metinlerinde de mi'racı ifade eden kelimeler farklı şekillerde kullanılmıştır. Mesela "yükseltildim" : "عُرِجَ بِي" ;⁸ "Ben ve Cebrail yükseltildik" : "عُرِجَ بِنَا"⁹ ; "Hz. Peygamber yükseltildi" : "عُرِجَ بِهِ"¹⁰ şeklindeki kullanımlar söz konusudur. İstilahî anlamda mi'rac ise Hz. Peygamber'in Mescid-i Harâm'dan Mescid-i Aksâ'ya intikalinden sonra oradan da göğe yaptığı yolculuğa verilen isimdir.¹¹ Ayrıca Türkçe'de mi'rac denildiğinde hem isrâ hem de mi'rac olayları anlaşılabilir.¹²

Kaynaklarda isrâ ve mi'rac olayları Kur'ân'da iki ayrı sûrede anlatılan muhteva olarak değerlendirilmiştir. İsrâ olayı, İsrâ sûresinde açıkça zikredilen hâdiseler olarak kabul edilmiş ve varlığı vahiy ile sabit olmuştur. Mi'rac hâdisesi ise Necm sûresiyle irtibatlandırılmıştır.¹³ Necm sûresinde mi'racın anlatıldığına iddia edenler bunu âyetlerdeki bazı işaretlere dayandırmışlardır.¹⁴ Hadis ve siyer kaynaklarında isrâ ve mi'racla ilgili pek çok rivâyet kaydedilmektedir. Söz konusu rivâyetlerde isrâ ve mi'racla ilgili tarih, tasvir ve bilgi farklılıkları bulunmaktadır. Buna bağlı olarak da isrâ ve devamında gerçekleşen mi'racın mahiyeti, zamanı, kaç defa meydana geldiği, nerede gerçekleştiği gibi konularda farklı görüşler beyan edilmiştir.¹⁵

2. Mİ'RACLA İLGİLİ RİVÂYETLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Mi'rac hâdisesi ilk dönemlerden itibaren siyer ve hadis kaynaklarında nakledilmiştir. Hadis tarihinin ilk ve erken dönem kaynakları olarak kabul edilen eserlerde mi'rac olayıyla ilgili birçok rivâyete rastlamak mümkündür. Örneğin Rebî b. Habîb'in (öl. 180/796 [?]) *el-Câmi-u-Sahîh*'inde iki,¹⁶ Mâlik b. Enes'in (öl. 179/795) *Muvatta*'nda¹⁷ ve Tayâlisî'nin (öl. 204/819) *Müsned*'inde bir,¹⁸ Abdurrezâk es-San'ânî'nin (öl. 211/826-27) *el-Muşannef*'inde beş,¹⁹ İbn Ebî Şeybe'nin (öl. 235/849) *Müsned*'inde on yedi,²⁰ Ahmed b. Hanbel'in (öl. 241/855) *Müsned*'inde

1 Mu'cize: Peygamberlerin, inanmalarını sağlamak amacıyla Allah'ın yardımı ve dilemesiyle muhaliflerine karşı gösterdikleri, insanların benzerini getirmekten âciz kaldıkları olağanüstü olayları. Her ne kadar mu'cizenin inanmayan kişilere karşı gerçekleşen ve bir benzerini getirmekten âciz bırakan bir yönü olsa da mu'cizenin aynı zamanda mü'minlerin kalplerini güçlendiren ve imanlarını artıran bir yönü de vardır. Mu'cizenin bu yönü sebebiyle tefsirciler eserlerinde isrâ ve mi'racı bir mu'cize olarak değerlendirmişlerdir. Müfessirlerin literatürdeki bu yaklaşımları sebebiyle makalede isrâ ve mi'rac mu'cize olarak ifade edilecektir. Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmî'l-Kur'ân* (Kahire: Dâru'l-Kutubî'l-Misriyye, 1964), 10/208; Vehbe ez-Zühaylî, *et-Tefsîrü'l-Münîr* (Dimaşk: Dâru'l-Fikrî'l-Muâsir, 141), 15/15-27/102; Muhammed b. Ali eş-Şevkânî, *Fethu'l-ğadir: el-câmi' beyne fenneyi'r-rivâye ve'd-dirâye min 'ilmi't-tefsîr* (Dimaşk-Beyrut: Dâru İbn Kesîr-Darü'l-Kelime't-Tayyib, 1414), 6/332; Muhammed Mahmud Hicazî, *et-Tefsîrü'l-Vâdih* (Beyrut: Dâru'l-Cilî'l-Cedîd, 1413), 2/251.

2 Arslan Karaoğlan, "İsrâ ve Mi'rac Hâdisesi Üzerine Bir Giriş Denemesi", *Bilimname* 34/2 (2017) 558-578.

3 Ebû Abdîrrahmân el-Hallî b. Ahmed, *Kitâbü'l-Ayn*, thk. Mehdi el-Mahzûmî (by: Dâr ve Mektebetü'l-Hilal, ts.), 7/291; Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasen b. Düreyd el-Ezdi el-Basrî, *Cemheratü'l-Lüğa*, thk. Remzî Münîr Ba'lebekkî (Beyrut: Dâru'l-İlmi li'l-Melâyin, 1987), 2/1065; Cemâlüddîn İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab* (Beyrut: Dâru Sâdir, 1414), 14/381-383; Muhammed Murtazâ ez-Zebîdî, *Tâcu'l-Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, thk. Mecmûa mine'l-Muhakkikîn (by: Dâru'l-Hidâye, ts.), 38/262-265.

4 Hüd 11/81; el-Fecr 89/4; el-Hicr 15/65; Tâhâ 20/77; eş-Şuara 26/52.

5 el-İsrâ 17/1. Salih Sabri Yavuz, "Mi'rac", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2005), 30/132.

6 İsfahânî, *el-Müfredât fi'ğaribi'l-Kur'ân*, 557-558; İbn Düreyd, *Cemheratü'l-Lüğa*, 1/461-462; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, 2/320-322.

7 el-Meârîc 70/2-3; es-Secde 32/5; el-Hadid 57/4; Sebe' 34/5; ez-Zuhruf 43/33; el-Hicr 15/14-15.

8 Muhammed b. İsmâil el-Buhârî, *Şahîhu'l-Buhârî*, thk. Muhammed Zühreir b. Nâsir (by: Dâru Tûğî'n-Necat, 1422), "Salât", 1 (No. 349), "Enbiyâ", 6 (No. 3342); Ebû Dâvud es-Sicistânî, *Sünen-i Ebî Dâvud*, thk. Muhammed Muhyiddîn Abdülhamîd (Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, 1475), "Edeb", 40 (No. 4878), Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre et-Tirmizî, *Sünen-i Tirmizî*, thk. Beşşâr İvâd Ma'rûf (Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1998), "Tefsîrü'l-Kur'ân", 20 (No. 3157).

9 Müslim b. Haccâc, *Şahîh-u Müslim*, thk. Muhammed Fuâd Abdül-Bâkî (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts.) "İman", 74 (No. 259); Ebû Bekr İbn Ebî Şeybe, *el-Muşannef*, nşr. Kemâl Yûsuf el-Hût'un (Beyrut: yy., 1409/1989), 7/333 (No. 36570).

10 Buhârî, "Tevhîd", 37 (No. 7517); Tirmizî, "Tıp", 12 (No. 2053); Ebû Abdîrrahmân Ahmed b. Şuayb b. Ali, *Sünen-i Nesâî*, thk. Abdül Fethah Ebû Guddê (Haleb: Mektebu'l-Matbûâu'l-İslâmî, 1986), "Salât", 1 (No. 451); Ahmed b. Hanbel eş-Şeybânî, *el-Müsned*, thk. Şuayb el-Arnâvud (Müessesetü'r-Risâle, y., 2001), 21/279 (No. 13739).

11 İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, 2/322-324; Yavuz, "Mi'rac", 30/132.

12 Yavuz, "Mi'rac", 30/132.

13 Örneğin Mustafa Kara'ya göre mi'rac olayı Kur'ân'ın iki sûresi olan İsrâ ve Necm sûrelerinde anlatılmıştır. Hatta ona göre sûrelerin isimleri bu olaylara işaret etmektedir: İsrâ, gece yürüyüşü, Necm de yıldız anlamına gelmektedir. Mustafa Kara, "Mi'raciye ve Bursalı Safiye Hâtun'un Vakfiyesi", *Uûf Dergisi* 7/7 (1998), 25-40. Arslan Karaoğlan, "İsrâ ve Mi'rac Hâdisesi Üzerine Bir Giriş Denemesi", *Bilimname* 34/2 (2017) 558-578; İsrâfil Balcı, "Siyer Okumalarında Kur'ân'ın Rolü ve Belirleyiciliği: Necm Sûresi Örneğinde Bazı Siyer Konularının Kritiği", *İstem* 16 (2010), 36.

14 Ahmet Molu, *Mi'rac Hadislerinin Hadis Bilimi Açısından Değerlendirilmesi* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2001), 4.

15 Siyer, hadis ve tefsir kaynaklarında geniş bir şekilde yer bulan mi'rac hâdisesi hat, musiki, edebiyat ve sanat gibi alanlarda da geniş bir yer tutmuştur. Hz. Peygamber'in mi'racını konu edinen ve mi'rac kânilini kutlamak için okunan özel mi'raciye eserleri kaleme alınmıştır. Karaoğlan, "İsrâ ve Mi'rac Hâdisesi Üzerine Bir Giriş Denemesi", 558; Mi'raciye hakkında detaylı bilgi için bk. Mustafa İsmet Uzun, "Mi'raciyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2005), 30/135-140.

16 Ebû Amr er-Rebî b. Habîb b. 'Amr el-Ezdi el-Ferâhidî el-Basrî, *el-Câmi'u's-şahîh* (Kahire: yy., 1345), 39-40.

17 Mâlik b. Enes, *el-Muva'tta*, thk. Muhammed Mustafa (by: yy., 1425/2004), "Sehv", 51 (No. 590); "Şiir", 3 (No. 3500).

18 Ebû Dâvud Süleymân b. Dâvud b. el-Cârüd et-Tayâlisî, *el-Müsned*, thk. Muhammed b. Abdül Muhsin (Mısır: Dâru Hicr, 1419/1999), 1/327 (No. 411).

19 Abdurrezâk es-San'ânî, *el-Muşannef*, thk. Hadîb Rahman (Beyrut: el-Mektebetü'l-İslâmî, 1403), 1/532 (No. 2030); 2/162 (No. 2898); 5/321 (No. 9719).

20 Ebû Bekr İbn Ebî Şeybe, *el-Müsned*, thk. Adil b. Yusuf-Ahmed b. Farid (Riyad: Dâru'l-Vatan, 1997), 1/197 (No. 291); 1/205 (No. 303), 1/244 (No. 366).

yirmi altı rivâyet bulunmaktadır.²¹ Her ne kadar bazı çalışmalarda erken dönem hadis kaynaklarında mi'racla ilgili hiçbir rivâyetin olmadığı iddia edilse de²² görüldüğü üzere erken dönem hadis eserleri arasında bile mi'racdan bahseden rivâyetler yer almaktadır. Söz konusu rivâyetlerde bazen doğrudan bazen de isrâ olayının anlatımı esnasında mi'racdan söz edilmektedir. Dolayısıyla bu iddianın doğru olmadığını söylemek gerekir. Aynı şekilde ilk dönem eserlerinden sonra tedvin edilen ve *Kutüb-i sitte* olarak bilinen altı hadis kaynağında da mi'racla ilgili pek çok rivâyete rastlamak mümkündür. Bu kitapların başında gelen Buhârî'nin (öl. 256/870) *Sahîh*'inde yirmi bir,²³ Müslim'in (öl. 261/875) *Sahîh*'inde yirmi beş rivâyet bulunmaktadır.²⁴ *Kutüb-i sitte* içerisinde yer alan Ebû Dâvud'un (öl. 275/889) *Sünen*'inde beş,²⁵ İbn Mâce'nin (öl. 273/887) *Sünen*'inde yedi,²⁶ Nesâî'nin (öl. 303/915) *Sünen*'inde on dört,²⁷ Tirmîzî'nin (öl. 279/892) *Sünen*'inde ise on sekiz rivâyet yer almaktadır.²⁸ Mi'racla ilgili rivâyetler bunların yanı sıra başka hadis kaynaklarında da zikredilmektedir.²⁹

İsrâ ve mi'racla ilgili rivâyetler pek çok sahâbîden gelmiştir. Bu sahâbîlerin arasında başta Hz. Aişe ve Hz. Ali olmak üzere Enes b. Mâlik, İbn Abbas, Bilal-i Habeşî, İbn Mes'ud, İbn Ömer, Ebû Hureyre, Esmâ b. Ebû Bekr, Osman İbn Affan, Muaviye İbn Ebî Süfyan, Ubeyy b. Ka'b, İbn Amr, Ebû Saîd el-Hudrî, Semure İbn Cündeb, Esad b. Zürrâ, Ümmü Seleme, Üsâme İbn Zeyd, Ebû Zerr, Ebu'l-Hamrâ gibi isimler yer almaktadır.³⁰ Kettânî (öl. 1857/1927) mi'rac olayını nakleden sahâbe sayısını kırk beş olarak zikretmektedir.³¹ Süyûtî (öl. 911/1505) bu isimleri otuz olarak zikrederken³² Kastallânî (öl. 923/1517) ise bu rivâyetlerin yirmi altı kişiden geldiğini ifade etmektedir.³³ İmam Kurtûbî (öl. 671/1273) isrâ ve mi'racla ilgili rivâyetlerin hadis kitaplarının çoğunda yer aldığını, bu rivâyetlerin tamamının yaklaşık yirmi kadar sahâbeden gelerek İslâm dünyasına yayıldığını söyleyerek söz konusu rivâyetlerin mütevâtir olduğunu zikretmektedir.³⁴ Aynı şekilde İbn Kayyim el-Cevziyye'ye (öl. 751/1350) göre Hz. Peygamber'in mi'raca yükselme hâdisesi sahih hadislerle mütevâtir bir yolla gelmiştir. Ona göre ümmet mi'rac olayının kabulü ve sıhhati noktasında icmâ etmiştir.³⁵ Aynı şekilde Kastallânî isrâ ve mi'rac rivâyetlerinde Müslümanların icma ettiğini söylemektedir.³⁶ Saduddîn Taftazânî de (öl. 792/1390) bu eşsiz yolculuğun ahâd ve meşhur haberlerle sabit olduğunu dile getirmektedir.³⁷

Görüldüğü üzere isrâ ve mi'rac olayları sahâbenin önde gelen isimleri başta olmak üzere yirmiden fazla râvî tarafından nakledilmiş olup hadis kaynaklarının çoğunluğunda bulunmakta olup mütevâtir olarak değerlendirilmiştir. Dolayısıyla isrâ ve mi'rac olaylarının tarihsel gerçeklikleri hususunda ümmetin ittifak ettiğini söyleyebiliriz.

Bu olayın meydana gelişi hakkında birçok rivâyetin varlığını ortaya koyduktan sonra, hadis kaynaklarında yer alan rivâyetlerin ortak noktalarına göre olayın şu şekilde gerçekleştiği görülmektedir: Hz. Peygamber Ka'be'de Hicr veya Hatîm denilen yerde veya bir rivâyete göre evinde uykuda olduğu bir zamanda başka bir rivâyete göre de amcasının kızı Ümmü Hânî'nin evinde bulunduğu sırada uyku ile uyanıklık arası bir halde iken Cebrail gelmiş, göğsünü yarıp içini yıkamış ve Burak denilen bir vasıta ile Mescid-i Haram'dan Mescid-i Aksa'ya götürmüş sonra da semâya yükseltmiş. Hz. Peygamber semada bazı peygamberlerle görüşmüş ve akabinde de "sidretü'l-munteha"ya ardından Allah'ın huzuruna ulaştırılmıştır.³⁸

3. Mİ'RAC HADİSESİNİN NECM SÜRESİYLE İLİŞKİLENDİRİLMESİ

Farklı sahâbîlerden nakledilen rivâyetlerle sabit olan mi'rac olayı Necm sûresindeki şu ayetlerle ilişkilendirilmiştir: "*Battığı sırada yıldız andolsun ki arkadaşınız ne sapsmış ne de eğri yola gitmiştir. Kişisel arzularına göre de konuşmamaktadır. O (size okuduğu), kendisine indirilmiş vahiyden başka bir şey değildir. Onu, çok güçlü, üstün niteliklerle donatılmış biri (Cebrâil) öğretti. O, ufku en yüce noktasındayken göründü. Sonra yaklaştıkça yaklaştı. Öyle ki, iki yay kadar hatta daha yakın oldu. Böylece Allah, kuluna vahiyini ilettiler. Gözün gördüğünü kalp yalanlamadı. Şimdi siz şüpheye düşüp gördükleri hakkında onunla tartışmaya mı kalkışıyorsunuz? Andolsun ki onu (meleği) iniş esnasında en sondaki sidretü'l-muntehâ'nın yanında bir daha gördü. Onun yanında huzur içinde kalınacak cennet vardır. O an sidreyi bürüyen bürümüştü. Göz ne kaydı ne de hedefinden şaştı. Hiç kuşkusuz o, rabbinin âyetlerinden en büyüğünü görmüştü.*" Söz konusu âyetlerde anlatılan muhteva ve yaşanan olay, Hz. Peygamber'in isrâ gecesi yaşamış olduğu mi'rac olayıyla ilişkilendirilmiştir. Bu sûrenin nüzûl tarihi ve olayın gerçekleşme zamanı ortaya konulduğunda, âyette anlatılan muhtevanın isrâ olayından sonra meydana gelen mi'rac hâdisesiyle ilişkili olup olmadığı ortaya çıkacaktır. Bu çerçevede ileri sürülen bazı iddialar da değerlendirilecek sûre ve sûreye isnat edilen olay arasında nasıl bir irtibat olduğu tespit edilmeye çalışılacaktır.

3.1. Necm Sûresinin Nüzûl Tarihi

Nüzûl tarihine bakıldığında Necm sûresinin nübüvvetin ilk yıllarında nâzil olduğu görülmektedir. Adını sûrenin başındaki en-Necm kelimesinden alan sûre, tefsirlerin tamamına yakınında Mekki bir sûre olarak zikredilmektedir³⁹ ve müfessirlerin çoğunluğu Necm sûresinin,

21 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 19/485 (No. 12505); 21/53 (No. 13340); 21/279 (No. 13739); 30/576 (No. 18614).

22 Balci, "Siyer Okumalarında Kur'an'ın Rolü", 36.

23 Buhârî, "Salât", 1 (No. 349); "Enbiyâ", 6 (No. 3342); "Menâkıb", 24 No. (3570); "Tevhîd", 37 (No. 7517).

24 Müslim, "İmân" 74 (No. 262); 76 (No. 279); "Fedâil" 42 (No. 164).

25 Ebû Dâvud, "Edeb", 40 (No. 4878); "Sünnet", 26 (No. 4748).

26 Ebû Abdillâh b. Yezîd Mâce, *Sünen-i İbn Mâce*, thk. Muhammed Fuâd Abdül-Bâkî (by.: Dâru İhyâi Kütübî'l-Arabî, 1081), "Menâsik", 85 (No. 3077); "Zühd" 31 (No. 4262).

27 Nesâî, "Salât", 1 (No. 451); "Hac", 102 (No. 2860).

28 Tirmîzî, "Tefsîru'l-Kur'an", 20 (No. 3157); "Tıp" 12 (No. 2053).

29 Bu konuda detaylı bilgi için bk. Molu, *Mi'rac Hadislerinin Hadis Bilimi Açısından Değerlendirilmesi*, 11-47.

30 Celâlüddîn es-Süyûtî, *el-Hasâisu'l-Kübrâ* (Mısır: Dâru'l-Kutubî'l-Hadise, 1967), 368.

31 Sa'd el-Mursafî, *el-Câmi'u's-Şaîhî li's-Sireti'n-Nebeviyye* (Kahire: yy., 2009), 1538.

32 Süyûtî, *el-Hasâisu'l-Kübrâ*, 368.

33 Ebû'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekr el-Kastallânî, *el-Mevâhibü'l-Ledunniyye* (Kahire: el-Mektebetüt-Tevfikîyye, ts), 2/434.

34 Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmî'l-Kur'an* (Kahire: Dâru'l-Kutubî'l-Misriyye, 1964), 10/205.

35 Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyüb ez-Zürrâ ed-Dimaşkî el-Hanbelî, *Avnû'l-ma'bûd Şerhu Süneni Ebî Dâvud ma'a Hâşiyeti İbn Kayyim* (Beyrut: Dâru'l-Kutubî'l-İlmiyye, 1415), 13/24.

36 Kastallânî, *el-Mevâhibü'l-Ledunniyye*, 2/434.

37 Taftazânî, *Şerhu'l-Akâid* (Kestelli şerhiyle birlikte) (İstanbul: Salah Bilici Kitabevi Yayınları, ts.), 174.

38 Sidretü'l-Muntehâ'ya varışı ve sonraki süreç için bk. Buhârî, "Salât", 1 (No. 349); "Enbiyâ", 5 (No. 3342); 22 (No. 3393); 41 (No. 3430); Müslim "İman", 74 (No. 263-264).

39 Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd el-Mâtürîdî es-Semerkindî, *Te'vilâtü'l-Kur'an* (Beyrut: Dâru'l-Kutubî'l-İlmiyye, 2005), 9/416; Ebû'l-Kâsım Mahmûd ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf an Hakâiki Gavâmid'i-Tenzil* (Beyrut: Dâru'l-Küttâbî'l-Arabî, 1407), 4/416; Fahrüddîn er-Râzî, *Mefâihü'l-Gayb* (Beyrut: Dâru İhyâit-Turâsî'l-Arabiyye, 1420), 28/231; Ebû'l-Fidâ İbn Kesir, *Tefsîru'l-Kur'ânî'l-Azim*, thk. Sâmî b. Muhammed Selâmet (by.: Dâru Taybe li'n-Neşri ve't-Tevzî', 1420/1999), 7/442.

nübüvvetin Mekke döneminin ilk yıllarında nâzil olduğu hususunda ittifak halindedirler.⁴⁰ Ayrıca sûrenin boykot yıllarında indirildiği ve Hz. Peygamber'in ilk kez açıktan tebliğ ettiği sûre olduğu belirtilmektedir.⁴¹ İlk dönem müfessirlerinden Mukâtil b. Süleyman (öl. 150/767) Necm ve Leyl sûrelerinin âyetlerinin Hz. Peygamber'in Mekke'de insanlara ilk kez açıktan okuduğu âyetler olduğunu söylemektedir.⁴² Medine devrinde indiğine dair görüşler ileri sürülmüşse de buna itibar edilmemiştir.⁴³ Bahse konu sûrenin 32. âyetinin Medenî olduğu rivâyet edilmiş ancak bu görüş de rağbet bulmayıp âyetin öncesi ve sonrasıyla olan anlam ve üslup birliği rivâyet üzerindeki şüpheleri artırmıştır.⁴⁴ Nitekim Kurtûbî de (öl. 671/1273) sûrenin nüzûl tarihiyle ilgili görüşleri naklettikten sonra sûrenin tamamının Mekki olduğunu ifade etmiştir.⁴⁵

Sûrenin Mekke döneminde nâzil olduğunun en önemli göstergelerinden birisi de Mekki sûrelerde işlenen konulardan bahsetmesidir.⁴⁶ Bilindiği gibi Mekki sûrelerin genel içeriği Hz. Peygamber'in hak peygamber olması, putların ve putperestliğin batıllığı, kâinatın mülkiyet ve tasarrufunun Allah'a ait olması gibi konulardan oluşmaktadır.⁴⁷ Ayrıca Necm sûresi, içerisinde secde âyeti bulunan ilk sûre olup Hz. Peygamber'in, Harem-i Şerif'te Kureyş'ten bir topluluk karşısında okuduğu ilk sûredir. Sûrenin sonunda Hz. Peygamber secde ettiğinde, orada bulunan müşrikler ve Müslümanlar da secde etmişlerdir. Risâletin beşinci yılında Receb ayında küçük bir topluluk Habeşistan'a hicret etmiş ve bu secde olayı aynı senenin Ramazan ayında gerçekleşmiştir. Bu hâdise Habeşistan'daki muhacirlere: "Mekke'de kâfirler İslâm'a girdi" şeklinde ulaşıncı, onlardan bazıları bu haberi duyar duymaz Mekke'ye dönmüşler fakat haberin yalan olduğu anlaşılınca bir kısmı yeniden Habeşistan'a dönmüş, bir kısmı da ancak bazı Mekkelilerin kefaletiyle Mekke'ye girebilmişlerdir. Bütün bu rivâyetlerden ve gerçekleşen olaylardan hareketle bu sûrenin risâletin beşinci yılında nâzil olduğunu söylemek mümkündür.⁴⁸

Bu bilgilerden hareketle her ne kadar Necm sûresinin nüzûl tarihini tam olarak belirlemek mümkün değilse de onun takriben bi'setin beşinci yılı indiğini söylemek mümkündür. Başka bir deyişle Necm sûresinin peygamberliğin on üç yıl süren Mekke döneminin ilk yıllarında indiği söylenebilir.

3.2. Mi'rac Olayının Gerçekleşme Zamanı

Kaynaklarda mi'rac hadisesinin ne zaman gerçekleştiğine dair çeşitli rivâyetler vardır. Bu sebeple olayın meydana geldiği kesin tarih hakkında görüş birliği bulunmamaktadır. İlk dönem siyer kaynaklarının yazarları olan İbn İshâk (öl. 151/768) isrâ olayının hicretten on altı ay önce gerçekleştiğini belirtirken⁴⁹ İbn Hişam (öl. 218/833) olayın tarihiyle ilgili bilgi vermez.⁵⁰ İbn Sa'd (öl. 230/845) ise mi'racın hicretten yaklaşık on sekiz ay önce gerçekleştiğini belirtir.⁵¹

İlk dönem tefsircilerinden Mukâtil b. Süleyman (öl. 150/767) söz konusu olayın hicretten yaklaşık bir yıl önce isrâ hâdisesinin yaşandığı gece meydana geldiğini belirtmektedir.⁵² Yine erken dönem tefsir âlimlerinden Taberî (öl. 310/923) ise isrâ'nın devamında mi'racın Hz. Peygamber'in Mekke'de kaldığı on üç yılın dokuzuncu senesinde gerçekleştiğini belirtir.⁵³ Zemahşerî de (öl. 538/1144) mi'racın isrâ'nın devamında gerçekleştiğini, isrâ olayının meydana geliş tarihinde ihtilaf olduğunu, kimilerine göre bu olayın hicretten bir sene önce gerçekleştiğini zikreder. Ayrıca isrâ'nın bi'setten önce vuku bulduğu bilgisini de nakleder.⁵⁴ Fahreddin er-Razî (öl. 606/1210) mi'racın, isrâ'nın ardından gerçekleştiğini belirterek, Mukâtil b. Süleymân'dan isrâ'nın hicretten bir sene önce meydana geldiğini aktarır ve net bir tarihten söz etmez.⁵⁵ Beyzâvî (öl. 685/1286) mi'racın isrâ'nın akabinde gerçekleştiğini, isrâ olayının ise hicretten bir yıl önce yaşandığını ifade etmektedir.⁵⁶ Kurtûbî ise mi'racın isrâ'nın devamında gerçekleştiğini belirtmekte ancak mi'racın gerçekleşme tarihi hususunda bi'setin beşinci veya yedinci yılında; hicretten bir sene ya da daha önce, hicretten bir yıl önce Rebûlâhîr ayının yirmi yedinci gecesi, bi'setin on sekiz ay sonra gerçekleştiğine dair farklı rivâyetler zikretmektedir.⁵⁷ İbn Kesîr de (öl. 774/1373) tefsirinde mi'racın isrâ'nın akabinde gerçekleştiğini belirtmekte⁵⁸ ve isrâ olayının tarihiyle ilgili hicretten bir yıl veya on altı ay önce gerçekleştiğine dair farklı rivâyetler zikretmektedir.⁵⁹ Süyûtî (öl. 911/1505) mi'racın isrâ'nın akabinde gerçekleştiğini belirtmekle birlikte hicretten bir yıl önce Rebûlevvel ayının on yedinci gecesi veya hicretten on altı ay önce gerçekleştiğini dile getirmektedir.⁶⁰ Âlûsî de (öl. 1270/1854) mi'racın isrâ'nın peşinden meydana geldiğini belirtmektedir. O, isrâ olayının tarihiyle ilgili ihtilaf olduğunu söyleyerek görüşleri zikreder ve kesin bir tarihten söz etmez.⁶¹ Senâullah Pânîpetî (öl. 1195/1781) ise mi'racı isrâ'dan sonra gerçekleşen bir olay olarak değerlendirmekte ve tarihiyle ilgili hicretten bir yıl önce Receb veya Ramazan ayında gerçekleştiğine dair görüşleri nakletmektedir. Ancak kesin bir tarih vermemektedir.⁶²

40 Subhî es-Salih, *Mebâhis fi Ulûmi'l-Kurân* (Beirut: Dâru'l-İlmi li'l-Melâ'în, 2000), 375.

41 Ebû Abdillâh Muhammed b. İshâk, *Sîretü İbn İshâk*, thk. Süheyl Zekkâr (Beirut: Dâru'l-Fikr, 1978), 177; Ebu'l-Ferec Abdurrahmân İbnü'l-Cevzî, *Zâdu'l-Mesîr fi İlmî't-Tefsîr*, thk. Abdurrezâk el-Mehdî (Beirut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1422), 4/183; Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî, *el-Câmî li Ahkâmî'l-Kurân*, thk. Ahmed el-Berdûnî-İbrâhîm Atfîş (Kâhire: Dâru'l-Kutubi'l-Mısıryye, 1384/1964), 17/81.

42 Mukâtil b. Süleyman, *Tefsîr-i Kebîr*, çev. M. Beşir Eryarsoy (İstanbul: yy., 2006), 4/113.

43 Kurtubî, *el-Câmî li Ahkâmî'l-Kurân*, 17/81.

44 M. Kâmil Yaşaroğlu, "Necm Sûresi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/495.

45 Kurtubî, *el-Câmî li Ahkâmî'l-Kurân*, 17/81.

46 Mekki sûrelerin özellikleri için bk. Bedrüddin ez-Zerkeşî, *el-Burhân fi Ulûmi'l-Kurân*, thk. Muhammed Ebû'l-Fadl İbrâhîm (Beirut: Dâru İhyâ'i'l-Kutubi'l-Arabiyye-İsâ el-Bâbî el-Halebî ve Şürekâuhû, 1376/1957), 1/187-192; Celâlüddin es-Süyûtî, *İtkân fi Ulûmi'l-Kurân*, thk. Muhammed Ebû'l-Fadl İbrâhîm (by: el-Hey'etü'l-Mısıryyü'tü-Âmme, 1394/1974), 1/36-39.

47 Yaşaroğlu, "Necm Sûresi", 32/495-496.

48 Cemâlüddin Ebû Muhammed b. Abdilmelik İbn Hişam, es-*Sîretü'n-Nebeviyye*, thk. Muhammed Ali el-Kutub-Muhammed ed-Dâli Belta (Beirut, yy., 1992), 1/238; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ânî'l-Azîm*, 7/442; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 4/416; İbnü'l-Cevzî, *Zâdu'l-Mesîr*, 4/183; Adem Apak, *İslam Tarihi ve Medeniyeti* (İstanbul: Siyer Yayınları, 2018), 1/248-251.

49 İbn İshâk, *Sîretü İbn İshâk*, 297.

50 İhsan Arslan, "Mi'rac Hâdisesine Farklı Bir Yaklaşım", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 11/56 (2018), 909.

51 Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd b. Menî' el-Kâtib el-Hâşimî el-Basrî el-Bagdâdî, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, thk. Muhammed Abdulkadir Ata (Beirut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1990), 1/166; Abdullah b. Muhammed İbn Ebî Şeybe, *el-Muşannef fi'l-Ehâdisi ve'l-Âsâr* (Beirut: Dâru'l-Fikr, 1989), 8/443-447.

52 Mukâtil b. Süleyman, *Tefsîr-i Kebîr*, 2/246.

53 Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân fi Te'vîli'l-Kurân*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir (by: Müssetü'r-Risâle, 1420/2000), 17/332-335.

54 Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 2/647.

55 Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, 20/292.

56 Nâsirüddin Ebû Saîd Abdullâh b. Ömer b. Muhammed el-Beyzâvî, *Esrâru't-Te'vîl ve Envârü't-Tenzîl*, thk. Muhammed Abdurrahmân Maraşlı (Beirut: Dâru İhyâ'i't-Turâsî'l-Arabiyye, 1418), 3/247.

57 Kurtubî, *el-Câmî li Ahkâmî'l-Kurân*, 10/210.

58 İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ânî'l-Azîm*, 5/9.

59 İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ânî'l-Azîm*, 5/42.

60 Celâlüddin es-Süyûtî, *ed-Dürü'l-Mensûr fi't-Tefsîr bi'l-Me'sûr* (Beirut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2010), 5/209-210, 223.

61 Ebû's-Senâ Şihâbüddin Mahmûd b. Abdillâh b. Mahmûd el-Hüseynî el-Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî fi tefsîri'l-Kur'ânî'l-azîm ve's-seb'î'l-meşânî* (Beirut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1415), 5/8-48.

62 Muhammed Senâullah el-Mazharî, *et-Tefsîru'l-Mazharî* (Pakistan: Mektebetü'r-Reşidiyye, 1412), 5/399-401.

İsrâ ve mi'râc hâdiselerinin gerçekleşme tarihleri hususunda Ahmed b. Hanbel'in (öl. 241/855) *el-Müsned*'i,⁶³ İmam-ı Buhârî'nin (öl. 256/870) *Sahih*'i⁶⁴ Müslim'in (öl. 261/875) *Sahih*'i,⁶⁵ Tirmîzî'nin (öl. 279/892) *Sünen*'i,⁶⁶ Nesâî'nin (öl. 303/915) *Sünen*'i⁶⁷ ve Ebû Dâvûd'un (öl. 275/889) *Sünen*'i⁶⁸ gibi temel hadis kaynaklarına bakıldığında, mi'râcın ne zaman gerçekleştiği hususunda kesin bir tarihten bahsedilmediği görülecektir.⁶⁹ Söz konusu kaynaklarda daha çok isrâ ve mi'râc olaylarının nasıl gerçekleştiği anlatılmış olup belirli bir tarih verilmemiştir.

Bu bilgilerden sonra isrâ ve mi'râc mucizelerinin tarihiyle ilgili ileri sürülen görüşleri şöyle özetleyebiliriz: Mi'râc isrâ'dan hemen sonra gerçekleşmiş olup hicretten bir yıl, on sekiz veya on altı ay önce, peygamberliğin dokuzuncu, beşinci veya yedinci yılında gerçekleşmiştir. Bir başka görüş olarak da hüzün yılı diye isimlendirilen Ebû Tâlib ve Hz. Hatice'nin vefatını takip eden dönemde, hicretten bir yıl önce meydana gelmiştir.⁷⁰ Zikredilen bu tarihsel verilerden hareketle isrâ ve mi'râc olaylarının, risâletin Mekke döneminin sonunda, hüzün yılını takiben hicretten yaklaşık bir veya bir buçuk yıl önce gerçekleştiğini söylemek kronolojik açıdan daha tutarlı olacaktır. Başka bir deyişle isrâ ve akabinde gerçekleşen mi'râc olaylarının peygamberliğin Mekke döneminin son yıllarında gerçekleştiklerini söylemek mümkündür.

Daha önce Necm sûresinin risâletin Mekke döneminin üçüncü ila beşinci yılları arasında yani Mekke döneminin ilk yıllarında indiğini söylemiştik. İsrâ ve akabinde gerçekleşen mi'râc hâdiselerinin de hicretten bir veya bir buçuk yıl önce yani Mekke döneminin sonunda meydana geldiğini tespit etmiştik. Geçmiş, an ve geleceği bilen Allah'ın bir olay gerçekleşmeden önce o olay hakkında Kur'an'da bilgi vermesi/ihbâr-ı kable'l-vuku mümkün olan ve Kur'an'da örneklerine rastlanılan bir durumdur. Ancak lafızda asıl olan zâhir anlamdır. Bir âyetin zâhir anlamının tevîl edilebilmesi için bir gerekçe olmalıdır. Gerekçesiz tevîl bir tür tahriftir. Necm sûresindeki söz konusu âyetler incelendiğinde "di'li geçmiş zaman" kipinin kullanıldığı ve bunları gelecek zamana atfedecek bir karinenin de bulunmadığı görülecektir. Bu durumda söz konusu sûre ve sürenin ilişkilendirildiği mi'râc arasında tarihsel bir uyumsuzluk ortaya çıkmaktadır. Bazı araştırmacılar bu zamansal farklılığı altı veya yedi yıl olarak zikretmektedirler.⁷¹ Buradan hareketle de Necm sûresinin ilk 18 âyetinde tasvir edilen olayı ilk vahiy tecrübesinden sonra Hz. Peygamber'in Mekke'de yaşadığı birtakım hâdiseler şeklinde yorumlamışlardır. Onlara göre Hz. Peygamber'in yaşadığı bu olaylar Mekke'nin fizikî ortamında gerçekleşmiş hâdiseler olarak kabul edilmelidir. Çünkü isrâ'nın akabinde gerçekleştiği iddia edilen olayları daha önce nâzil olmuş bir sûre ile ilişkilendirerek mi'râca dair anlatımları Kur'an'a dayandırmak mümkün değildir. Müslümanlardaki mi'râc kültürü diğer dinlerden ve göçe yükselmeyi anlatan mitolojilerden etkilenecek oluşmuştur. Yine söz konusu araştırmacılara göre Necm sûresindeki âyetlerde Hz. Peygamber'in ilk vahiy tecrübesinde yaşadığı olağanüstülükler anlatılmakta olup rivâyetler yoluyla gelen mi'râca dair en ufak bir imâdan söz edilmez.⁷² Burada şöyle bir soru akla gelmektedir: İsrâ'nın akabinde gerçekleşen mi'râc ile Necm sûresi arasındaki tarih uyumsuzluğu tevâtür seviyesine ulaşmış rivâyetlerle sabit olan mi'râcı reddetmek ile mi sonuçlanmalıdır? Ayrıca Necm sûresi, bahsettiği olayın maddî dünyada gerçekleştiği iddiasına dilsel açıdan ne kadar olanak tanımaktadır? Bunu tespit edebilmek için Necm sûresinin ilgili âyetlerinde geçen bazı kilit kelimelerin değerlendirilmesi gerekmektedir. Böylece söz konusu iddiaların hakikati yansıtıp yansıtmadığı ortaya çıkmış olacaktır.

3.3. Sidretü'l-Müntehâ ve Cennetü'l-Me'vâ Kavramları

Sûrede geçen "sidretü'l-müntehâ" ve "cennetü'l-me'vâ" ifadeleri âyetlerdeki muhtevanın metafizik âlemde gerçekleşmiş bir mi'râcdan mı yoksa Mekke'nin fizikî yapısı içinde meydana gelen sıradan bir hâdiseden mi bahsettiğini tespit etmede oldukça önemli bir rol oynayabilir.

"Sidretü'l-müntehâ" terkihi "وَلَقَدْ رَأَوْهُ نَزَلَ أَخْرَجِيْ عِنْدَ سِدْرَةِ الْمُنْتَهَىٰ": "Onu bir başka inişi esnasında sidretü'l-müntehânın yanında gördü"⁷³ âyetinde ve mi'râc anlatan hadislerde⁷⁴ geçmektedir. Terkipte yer alan *sidre* kelimesi "gözün kamaşması, kaplanması, şaşırma ve hayret etmek" gibi anlamlara gelen s-d- r "سَدْرٌ" kökünden türemiştir.⁷⁵ Sidre ülkemizde Trabzon hurması olarak bilinen ve altında gölgelenilen Nebk ağacıdır.⁷⁶ Müntehâ ise "son nokta, son had ve sınır" anlamlarına sahiptir.⁷⁷

Tefsir kaynaklarında "sidretü'l-müntehâ" ifadesine ilişkin farklı görüşler ileri sürülmüştür. Söz konusu görüşlerin ilkinde göre "sidretü'l-müntehâ" Hz. Peygamber'in mi'râc gecesi ilahi sırlara mazhar olduğu semada bulunan bir ağaçtır.⁷⁸ Bu görüşlerin yanı sıra sidre kelimesinin kökünde hayret etme ve şaşırma anlamı olması sebebiyle "sidretü'l-müntehâ" "hayretü'l-kusvâ" diye de açıklanmıştır. Söz konusu görüşü dile getiren Fahrreddin er-Râzî, "sidretü'l-müntehâ"yı, insanın son derece hayrete düştüğü makam ve mevki olarak izah eder ancak ilk görüşün daha isabetli olduğunu söyler. Çünkü ona göre Hz. Peygamber, yaşamış olduğu gizemli olay esnasında bir an bile hayrete düşmemiş, şaşırmamış, gördüklerini açık bir şekilde idrak etmiştir.⁷⁹ Bu görüşlerin yanı sıra "sidretü'l-müntehâ" ile ilgili kevn ağacı,⁸⁰

63 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 4/166 (No. 2324), 5/28 (No. 2819), 6/19 (No. 3556), 38/321 (No. 23285).

64 Buhârî, "Menâkıb", 42 (No. 3887).

65 Müslim, "İman", 74 (263-262).

66 Tirmîzî, "Tefsirü'l-Kur'an", 53 (3276 vd).

67 Nesâî, "Salat", 1 (No. 451).

68 Ebû Dâvûd, "Sünnet", 26 (No. 4748).

69 Arslan, "Mi'râc Hâdisesine Farklı Bir Yaklaşım", 910.

70 İzzet Derveze, *et-Tefsirü'l-Hadis* (Kâhire: Dâru lhyâ'il-Kutubî'l-Arabiyye, ts.), 2/82-84.

71 Balci, "Siyer Okumalarında Kur'an'ın Rolü", 47.

72 Balci, "Siyer Okumalarında Kur'an'ın Rolü", 40; Arslan, "Mi'râc Hâdisesine Farklı Bir Yaklaşım", 923.

73 en-Necm 53/13-14.

74 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 6/181 (No. 3665); 19/485 (No. 12505); 29/374 (No. 17835); Buhârî, "Salât", 1 (No. 349); "Halk", 6 (No. 3207); "Ensâr", 42 (No. 3887); Müslim, "İmân", 74-76 (No. 263); Tirmîzî, "Sifatü'l-Cennet", 9 (No. 2541); "Tefsirü'l-Kur'an", 53 (No. 3276), 89 (No. 3280); Nesâî, "Salât", 1 (No. 448).

75 Halîl b. Ahmed, *Kitabü'l-Ayn*, 7/224; İbn Düreyd, *Cemheratü'l-Lüğa*, 2/628; Muhammed Murtaş ez-Zebîdî, *Tâcu'l-Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, thk. Mecmûa mine'l-Muhakkikîn (by: Dâru'l-Hidâyâ, ts.), 11/526-527; Muhammed b. Ahmed el-Ezherî, *Tehzîbu'l-Lüğa*, thk. Muhammed İvaz (Beyrut: Dâru lhyâ'it-Turâsî'l-Arabî, 2001), 12/247-248.

76 Süleyman Uludağ, "Sidretü'l-Müntehâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 37/151-152.

77 İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, 15/345.

78 Taberî, *Câmiu'l-Beyân fi Te'vîli'l-Kur'an*, 22/513-515; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 4/421; Kurtubî, *el-Câmî li Ahkâmî'l-Kur'an*, 17/94-95; Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb*, 23/244. Beyzâvî, *Esrâru't-Te'vîl ve Envâru't-Tenzîl*, 5/158; Uludağ, "Sidretü'l-Müntehâ", 37/151-152.

79 Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, 23/245.

80 Ebû Abdilazîz Kutbüddin Şah Veliyullah Ahmed b. Abdirrahîm b. Vecchiddin ed-Dihlevî el-Fârûkî, *Huccetüllahi'l-Bâliğa* (Beyrut: Dâru'l-Cil, 2005), 2/321.

Tüba ağacı olarak tefsir edilen cennetin üst kısmında, arşın sağında yer alan ağacın ismi⁸¹ ve melekût âlemine taşın hayatın simgesi şeklinde görüşler de ileri sürülmüştür.⁸² Bu durumda “sidretü'l-müntehâ”, yaratılmışlarca bilinmesi mümkün olan şeylerin son sınırı, dünya âleminin son noktası ve akla durgunluk verecek düzeyde hayreti artırıcı makam şeklinde özetlenebilir.⁸³

Hadis kaynaklarında ise sidrenin altıncı semada bulunduğu ve yerden semâya çıkanın veya yukarıdan inenin onda son bulunduğu dair bilgiler mevcuttur.⁸⁴ Dolayısıyla “sidretü'l-müntehâ”nın hadislerde dünya ile sema arasında ulaşılacak en son sınır ve nokta şeklinde anıldığı söylenebilir. İlk dönem sûfler ise “sidretü'l-müntehâ”yı beşerî bilginin bittiği ve mü'minlerin amellerinin kıyâmete kadar muhafaza edildiği yer olarak ifade etmişlerdir. “Sidretü'l-müntehâ”yla ilgili ileri sürülen görüşlerin genel olarak fizik âleminin dışında bir yerde bulunan ağaç ve dünya ile sema arasındaki sınır ve makam anlamına odaklandığı söylenebilir.⁸⁵

Necm sûresindeki söz konusu ifadelerin mi'rac olayına değil, Hz. Peygamber'in ilk vahiy tecrübesinde Mekke'de yaşadığı birtakım hâdiselere delâlet ettiğini iddia eden son dönem bazı araştırmacılar ise “sidretü'l-müntehâ”nın göklerde değil, Mekke yakınlarında bir yerde olduğunu iddia etmişlerdir. Başka bir deyişle onlara göre “sidretü'l-müntehâ” Hz. Peygamber'in ilk vahiy tecrübesinde Mekke civarında görmüş olduğu bir ağaçtır. Dolayısıyla da Necm sûresindeki muhtevanın mi'rac olayıyla bir ilişkisi yoktur.⁸⁶ Bu görüşü ileri sürenler Necm sûresiyle mi'rac olayı arasındaki tarihsel farklılığı referans göstermektedirler. Onlara göre “sidretü'l-müntehâ” ve “cennetü'l-me'vâ” gibi terkipler mi'rac hâdisesiyle ilişkili olmayıp Hz. Peygamber'in Cebrail'i gördüğü anlardan birini tasvir etmektedir.⁸⁷

Öncelikle şunu ifade etmek gerekir ki Mekke'de Hira dağının eteklerinde bu iddiaya uygun bir bitki örtüsünden ve dolayısıyla bir sidre ağacından bahsetmek mümkün değildir. Çünkü Mekke çevresi, çöl nitelikli bir araziye sahip olup dikenli bodur çalılıklardan meydana gelen cılız ve oldukça seyrek doğal bitki örtüsüne sahiptir.⁸⁸ Nitekim Kur'an'da Mekke “بَادٍ غَيْرِ ذِي زَرْعٍ”: “Ekin bitmeyen bir vadi”⁸⁹ şeklinde nitelendirilmektedir. Bundan dolayı Mekke ve çevresi tefsir kaynaklarında ekin bitmeyen susuz bir yer,⁹⁰ “hiçbir bitkinin yetişmediği taşlık arazi”,⁹¹ “ekin bitmeyen taşlık bölge”⁹² ve “dağlık ve kumlu bölge”⁹³ şeklinde ifade edilerek bölgenin bitki örtüsünden yoksun çöl nitelikli yapısına dikkat çekilmiştir. Buna göre Mekke bölgesinde herhangi bir bitkinin bitki örtüsü oluşturması mümkün değildir. Ayrıca Hira mağarası da büyük taş ve kayaların yoğun bir şekilde bulunduğu, bitki örtüsünden neredeyse yoksun bir dağ üzerinde bulunmaktadır.⁹⁴ Dolayısıyla içinde Nur dağının da bulunduğu Mekke ve çevresinde söz konusu ağacın bulunma ihtimali yoktur. Bu açıdan Necm sûresinin söz konusu âyetlerinin Mekke ve civarında gerçekleşen bir hâdiseye delâlet etmesi makul görünmemektedir.

Ayrıca Necm sûresinin 15. âyetinde “sidretü'l-müntehâ”nın yanında “me'vâ” cennetinin olduğu “عِنْدَهَا جَنَّةُ الْمَأْوَى”: “Onun yanında huzur içinde kalınacak cennet vardır.”⁹⁵ âyetiyle ifade edilmektedir. Terkipte yer alan “الْمَأْوَى” kelimesi sığınacak ve barınacak yer anlamına gelmektedir.⁹⁶ Cennet ise örtmek, gizlemek anlamına gelen “cenne” “جَنٌّ” kökünden türemiş bir isimdir.⁹⁷ Sözlüklerde cennet kelimesi “bitki ve ağaçlarıyla yeri örten ve toprağı görülemez hale getiren bahçe” şeklinde ifade edilmiştir.⁹⁸

Terim anlamı itibariyle cennet, âhîret hayatında müminlerin ebedî saadet yurdu olan yer şeklinde ifade edilmektedir.⁹⁹ Bu terkip, âyet ve hadislerde âhîret âlemindeki ebedî saadet yurdunu ifade etmek üzere kullanılmıştır.¹⁰⁰ Örneğin “cennetü'l-me'vâ” Kur'an'da bir âyette daha geçmekte ve âhîret yurdunu ifade eden cennetin isimlerinden birisi olarak zikredilmektedir.¹⁰¹ İlgili âyette Allah şöyle buyurmaktadır: “أَمَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فَلَهُمْ جَنَّاتُ الْمَأْوَى نُزُلًا بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ”: “İman edip salih amel işleyenlere gelince, onlar için, yapmakta olduklarına karşılık bir mükâfat olarak Me'vâ cennetleri vardır.”¹⁰² Söz konusu âyetlerin dışında “me'vâ” kelimesi Nâziat sûresinde iki yerde daha benzer anlamda kullanılmaktadır. Bu âyetlerin ilkinde “فَأَنَّ الْجَحِيمَ هِيَ الْمَأْوَى”: “Cehennem onun sığınağıdır.” şeklinde azgınlık yapan kimselerin sığınacağı yer olmak üzere cehennem kelimesini nitelemektedir.¹⁰³ Diğerinde ise “فَأَنَّ الْجَنَّةَ هِيَ الْمَأْوَى”: “Cennet onun sığınağıdır.” şeklinde rabbinin makamından korkmuş ve nefsinin korumuş kimseler için de cennetin sığınılacak bir yer olduğu ifade edilmektedir.¹⁰⁴ Görüldüğü üzere “me'vâ” kelimesi Kur'an'daki kullanımlarının tamamında dünyevî değil uhrevî bir bağlamda ya cenneti ya da cehennemi nitelemek üzere kullanılmıştır. Bahse konu kelimenin hadislerdeki kullanımı da benzer nitelik sergiler. Örneğin “فِيهَا طَيْرٌ حُضِرَ بَغْيِي فِيهَا”

81 Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 4/421.

82 Dihlevî, *Hucetü'llahî'l-Bâliğa*, 2/320; Karaoğlan, “İsrâ ve Mi'rac Hâdisesi Üzerine Bir Giriş Denemesi”, 576.

83 Karaoğlan, “İsrâ ve Mi'rac Hâdisesi Üzerine Bir Giriş Denemesi”, 576; Arslan, “Mi'rac Hâdisesine Farklı Bir Yaklaşım”, 920; Sabri Demirci, “Necm Sûresinin Âyetlerinin Mi'rac Mu'cizesi ile İlişkisi”, *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi* 9/1 (2020), 122.

84 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 6/181 (No. 3665); 7/112 (No. 4011); Müslim, “İmân”, 76 (No. 263); Tirmîzî, “Tefsîrül-Kur'an”, 53 (No. 3276).

85 Uludağ, “Sidretü'l-Müntehâ”, 37/151-152.

86 Balcı, “Siyer Okumalarında Kur'an'ın Rolü”, 49-50; Arslan, “Mi'rac Hâdisesine Farklı Bir Yaklaşım”, 920; İbrahim Sarmış, *Hz. Muhammed'i Doğru Anlamak* (Konya: yy., 2005), 370.

87 Mustafa Öztürk, *Kur'an-ı Kerim Meâlî* (İstanbul: Düşün Yayınları, 2011), 729.

88 Nebi Bozkurt-Mustafa Sabri Küçükbaş, “Mekke”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 28/555-563.

89 İbrâhîm 14/37.

90 Mukâtil b. Süleyman, *Tefsîr-i Kebîr* (Beirut: Dâru'l-İhyâ't-Turâsîl-Arabî, 1432), 2/408; Taberî, *Câmiu'l-Beyân fî Te'vîli'l-Kur'an*, 2/52; Râzî, *Mefâtihu'l-Gâyib*, 4/48;

91 Beyzâvî, *Esrâru't-Te'vîl ve Envârü't-Tenzîl*, 3/201.

92 Ni'metullâh b. Mahmûd en-Nahcuvânî, *el-Fevâtihu'l-ilâhiyye ve'l-mefâtihu'l-gaybiyye el-mu'âhatü'l-il-kelimi'l-Kur'âniyye ve'l-hikemi'l-furkâniyye* (Mısır: Dâru'l-Rakabî lin'Neğri, 1999), 1/407.

93 Mazharî, *et-Tefsîrül-Mazharî*, 5/126.

94 Karaoğlan, “İsrâ ve Mi'rac Hâdisesi Üzerine Bir Giriş Denemesi”, 577.

95 en-Necm 53/15.

96 İsfahânî, *el-Müfredât fî garîbi'l-Kur'an*, 104; Meccüddîn Firûzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-Muhîr*, thk. Mektebu Tahkîki't-Turâs fî Müessesetü'r-Risâle (Beirut: Müessesetü'r-Risâle, 1426/2005), 1261; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, 14/51.

97 İsfahânî, *el-Müfredât fî garîbi'l-Kur'an*, 203; İbn Dureyd, *Cemheratü'l-Lüğa*, 1/92-93; Ebü'l-Hüseyn Ahmed b. Fâris b. Zekeriyâ b. Muhammed er-Râzî el-Kazvîni el-Hemedânî, *Mu'cemü Mekâyisi'l-Lüğa*, thk. Abdusselâm Muhammed Harun (by.: Dâru'l-Fikr, 1979), 1/421-422; İbn Sîde Ebü'l-Hasen Alî b. İsmâîl ed-Dârî el-Mürsiyy, *el-Muhassas*, thk. Halil İbrâhim (Beirut: Dâru'l-İhyâ't-Turâsîl-Arabî, 1996), 4/342.

98 İsfahânî, *el-Müfredât fî garîbi'l-Kur'an*, 204; İbn Fâris, *Mu'cemü Mekâyisi'l-Lüğa*, 1/421; İbn Sîde, *el-Muhassas*, 4/342.

99 M. Süreyya Şahin, “Cennet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 7/374-376.

100 Bekir Topaloğlu, “Cennet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 7/376-386.

101 Topaloğlu, “Cennet”, 7/376-386; Selman Okumuş, *Kur'an'da Cennet Kavramı* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007), 77.

102 es-Secde 32/19.

103 en-Nâziat 79/39.

104 en-Nâziat 79/41.

«أرواح الشهداء»: “Cennetü'l-me'vâ, içlerinde şehit ruhlarını barındıran yeşil kuşların bulunduğu cennettir.”¹⁰⁵ hadisinde “cennetü'l-me'vâ” âhîret yurdunda bulunan bir cennet türü olarak zikredilmektedir.¹⁰⁶

Müfessirler âyette zikredilen “cennetü'l-me'vâ kavramıyla ilgili çeşitli görüşler ileri sürmüşlerdir. Bu görüşlerden birine göre “cennetü'l-me'vâ” şehit ruhlarının gideceği yer olarak açıklanmıştır. Hasan el-Basrî'nin de (öl. 110/728) içinde bulunduğu birtakım âlimlere göre bu cennet mü'min ve müttakilerin gireceği cennettir.¹⁰⁷ Bunun yanı sıra Begavî (öl. 516/1122), Cebrail ve meleklerin gireceği cennet şeklinde bir görüş de nakletmektedir.¹⁰⁸ Görüldüğü gibi tefsir kaynaklarında “cennetü'l-me'vâ” mü'minlerin, şehit ruhlarının veya meleklerin girebileceği bir cennet türü olarak metafizik âlemlerle ilişkilendirilmiştir.

Son dönem bazı araştırmacılar “sidretü'l-müntehâ” kavramında olduğu gibi “cennetü'l-me'vâ” terkiplerini de metafizik âlemden ziyade maddî âlemlerle ilişkilendirmişlerdir. Onlara göre “cennetü'l-me'vâ” “korunaklı bahçe” anlamına gelip Hz. Peygamber'in ilk vahyi aldığı Nurdâğı ile Kâbe arasındaki bir bölgedir. Dolayısıyla bu âyetlerde Hz. Peygamber'in Mekke'de Cebrail'i görmesi ve ondan vahiy alması anlatılmaktadır.¹⁰⁹ Oysa, gerek cennet kelimesinin delâlet ettiği anlam ya da başka bir deyişle Arapların cennet tabirini nasıl bir bahçe için kullandıkları gerekse o dönemde Mekke'nin mevcut iklim şartlarının ve bitki örtüsünün niteliği göz önüne alındığında böyle bir bahçenin varlığının imkânsız olduğu ortaya çıkmaktadır. Çünkü İbn Manzûr, (öl. 711/1311) Arapların üzüm ve hurma ağaçlarının bulunduğu bahçelere cennet dediklerini, bu iki ağacın olmadığı yerler için cennet kelimesini kullanmadıklarını ve eğer bir yerde bu iki ağacın dışında başka ağaçlar varsa oraya cennet değil de “hadîka” (حديقة) dediklerini nakletmektedir.¹¹⁰ Aynı şekilde İbn Fâris de (öl. 395/1004) Arapların uzun hurma ağaçlarının bulunduğu yerlere cennet dediklerini zikretmektedir.¹¹¹ Şu halde bu vasıftaki bir bahçenin Mekke'nin iklim ve toprak yapısı içinde bulunması mümkün görünmemektedir.

Cennet kelimesi farklı türevleriyle Kur'ân'da 147 yerde geçmekte ve 25 yerde dünyadaki bağ ve bahçe anlamında kullanılmaktadır.¹¹² Bu kelimenin maddî dünya için zikredildiği âyetlerin bağlamları incelendiğinde genellikle İbn Manzûr ve İbn Fâris'in aktardığı bilgiye uygun bir şekilde kullanıldığı görülecektir. Örneğin el-Bakara sûresinin 266. âyetinde cennet, ¹¹³ çoğunlukla hurma ve üzüm ağaçlarından oluşan bahçe¹¹⁴ şeklinde ifade edilmiştir.¹¹⁵ “Cennetü'l-me'vâ”nın Mekke'de bir bahçe olduğunu ileri sürenler bu ifadeye “durulmaya değer/korunaklı bir bahçe” anlamını vermektedirler.¹¹⁶ Oysaki Kûr'ân'da cennet Arapların bu kelimeyi kullandıkları anlamla uyumlu olarak genellikle bağ ve bahçelerin olduğu bir alan olarak anlatılmaktadır. Mekke'nin toprak yapısı, iklim ve bitki örtüsü ise böyle bir cennetin/bahçenin varlığına olanak tanımaz.

Görüldüğü üzere cennet tabiri âyet ve hadislerde âhîreti ifade etmek için kullanıldığında belirtili isim tamlaması şeklinde gelmiş ve “tamlayan” olarak “me'vâ” kelimesine izafe edilmiştir. “Me'vâ” ise belirlilik takısı olan “elif-lâm” ile cins isim olarak değil, âhîret âlemindeki cennet tabakalarından birinin özel/alem ismi olarak kullanılmıştır.¹¹⁷ Cennet kelimesi dünya bahçelerine işaret etmek üzere zikredildiği âyetlerde ise bahçenin hangi bitkilerden oluştuğunu açıklamak için “min-i beyaniyye” ile kullanılmıştır. Yapısı itibarıyla “min-i beyaniyye” özel isimlerin değil, cins isimlerin başına gelmektedir. Şu hâlde özel bir isim olan “cennetü'l-me'vâ”nın metafizik âlemden değil, Mekke'nin fizikî ortamında bir bahçe olduğu iddia edilecekse, bu isimdeki bir bahçenin varlığının, tarih kaynaklarıyla ispatlanması gerekmektedir. Oysaki hem İslam tarihi kaynaklarında hem de cahiliye devrinin divanı mesabesinde olan Arap şirinde bu isimle bir bahçenin varlığından bahsedilmemektedir. Aynı durum “sidretü'l-müntehâ” için de söz konusudur.

Bu itibarla “sidretü'l-müntehâ” ve “cennetü'l-me'vâ” terkiplerini maddî âlemlerle ilişkilendirmek isabetli görünmemektedir. Necm sûresinde anlatılan gizemli olayın maddî âleme ait olduğunu ve dolayısıyla da söz konusu olayın Mekke'de gerçekleştiğini söylememiz mümkün görünmemektedir. Bu itibarla söz konusu âyette geçen “sidretü'l-müntehâ” ve “cennetü'l-me'vâ” terkiplerinin metafizik bir medlulü betimlediğini ifade etmemiz uygun olacaktır. “Şu hâlde Necm sûresiyle mi'rac rivâyetleri arasında uzlaştırılmaz bir zaman farkı olduğuna ve sûrenin ilgili âyetleri de fizikî bir olaydan çok, metafizik bir olguya delâlet ettiğine göre bu âyetler hangi olaydan bahsetmektedirler?” sorusu mi'rac olayının mükerrer bir hâdis olup olmadığı meselesini akla getirmektedir.

3.4. Mükerrer Mi'rac Meselesi

Hız. Peygamber'in yaşamış olduğu isrâ ve mi'racın kaç defa gerçekleştiği konusunda farklı görüşler mevcuttur. Bazı âlimler isrâ ve mi'racın aynı gecede ruh ve bedenle beraber bir defa gerçekleştiğini söylemişlerdir.¹¹⁸ Örneğin Kastallânî'ye (öl. 923/1517) göre isrâ ve mi'rac

105 İbn Ebî Şeybe, *el-Muşannef*, 4/215 (No. 19425). Benzer bir ifade için bk. “جعل الله أرواحهم في جوف طير خضر، ثم أُنزِلَتْ الْجَنَّةُ”: “Allah onların (şehitlerin) ruhlarını Cennet ırmaklarında gezen yeşil kuşların karnına yerleştirdi.” Ebû Dâvûd, “Cihâd”, 27 (No. 2220).

106 Bu bağlamda diğer hadisler için bk. İbn Ebî Şeybe, *el-Muşannef*, 4/215 (No. 19425)/7/31 (No. 33978); Ebû'l-Kâsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb et-Taberânî, *Mu'cemü'l-Kebîr* (Kahire: Metkebetü'l İbn Teymiyye, ts), 19/64 (No. 120); Ebû Bekr Ahmed b. Amr b. Abdilhâlik el-Bezzâr, *el-Müsned*, thk. Mahfûz Rahman (Medine: Mektebetü'l-Ulûm ve'l-Hikem, 1988/2009), 11/37 (No. 4720).

107 Taberî, *Câmiü'l Beyân fi Te'vili'l-Kur'ân*, 22/518; Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, 9/422; Ebû Muhammed Muhyüssünne el-Hüseyn b. Mes'ûd b. Muhammed el-Ferrâ' el-Begavî, *Meâlimü't-Tenzil fi Tefsiri'l-Kurân*, thk. Abdurrezâk el-Mehdî (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsî'l-Arabî, 1420), 4/306; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 4/421; Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, 23/244; Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmî'l-Kur'ân*, 17/96; Beyzâvî, *Esrâru't-Te'vil ve Envârü't-Tenzil*, 5/158; Ebû'l-Berekât en-Neseî, *Medâriku't-Tenzil ve Hakâiku't-Te'vil*, thk. Yûsuf Ali Bedyevî (Beyrut: Dâru'l-Kelâmî-Tayyib, 1419-1998), 3/391.

108 Begavî, *Meâlimü't-Tenzil fi Tefsiri'l-Kurân*, 4/306.

109 Balci, “Siyer Okumalarında Kur'ân'ın Rolü”, 49-50-56; Arslan, “Mi'rac Hâdisesine Farklı Bir Yaklaşım”, 920.

110 İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, 2/320-322.

111 İbn Fâris, *Mu'cemü Mekâyisi'l-Luğa*, 1/421.

112 Topaloğlu, “Cennet”, 7/376-386. Örnek âyetler için bk. el-Bakara 2/265, 266; el-En'âm 6/99, 141; Ra'd 13/4; el-İsrâ 17/91; el-Kehf 18/32, 33, 35, 39, 40; el-Mü'minûn 23/19; el-Furkân 25/8; eş-Şu'arâ 26/57, 134, 147; Sebe' 34/15, 16; Yâsin 36/34; ed-Duhân 44/25; Kâf 50/9; er-Rahmân 55/46; el-Kalem 68/17; el-Meâric 70/35; en-Nebe 78/16.

113 Sebe' sûresindeki “من ستر قليل” “فاغرضوا فلز سئلوا عليهم سئل الغرم ويتلأهزم بجنبتهم جنتين ذوقن أكل خيط وأكل وشيء من ستر قليل”: “Ama onlar yüz çevirdiler. Biz de üzerlerine Arim selini gönderdik. Onların iki bahçesini, acı yemişi, ilginli ve birkaç da sedir ağacı bulunan iki bahçeye çevirdik.” Sebe' 34/15, 16 âyetinde birkaç sedir ağacının bulunduğu bahçe cennet kelimesiyle ifade edilmiştir. Ancak bu âyet Sebe halkıyla ilgili olup Mekke dışında bir yerden bahsetmektedir. Ayrıca “birkaç sedir ağacı” ifadesi cennetin selden sonraki durumunun vahametini göstermek için zikredilmiştir. Sel afetinden önce bu bahçede hurma ve üzüm ağaçlarının da bulunması ve bunların sel ile tamamen sürüklenip yok olması da mümkündür.

115 Diğer örnekler için bk. el-En'âm 6/99; Ra'd 13/4; el-En'âm 6/141; el-İsrâ 17/91; el-Kehf 18/32, 33, 35, 39, 40; el-Mü'minûn 23/19; Yâsin 36/34.

116 Arslan, “Mi'rac Hâdisesine Farklı Bir Yaklaşım”, 920.

117 “Me'vâ” kelimesinin âhîret âlemindeki cennet tabakalarından birinin özel ismi olarak kullanıldığına dair bk. Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Sellâm b. Ebî Sa'lebe et-Teymî, *Tefsîru Yahyâ b. Sellâm* (Beyrut: Dâru'l-Kutubî'l-İlmiyye, 2004), 2/692; Muhammed Ebüssuud Efendi, *İrşâdü'l-akl's-selâm ilâ mezâya'l-Kitâbi'l-Kerîm* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsî'l-Arabiyye, ts.), 1/69; İsmâil Hakkî Bursevî, *Rûhu'l-beyân fi tefsiri'l-Kur'ân* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.), 1/82; 6/91; 9/508; Şevkânî, *Fethu'l-kadir*, 5/129.

118 İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-Târih* (Lübnan: Dâru'l-Kutubî'l-Arabî, 1997), 1/650-653.

beden ve ruhla beraber bir kere gerçekleşmiştir.¹¹⁹ Aynı şekilde İbn Kayyim el-Cevziyye de (öl. 751/1350) namazın farz kılınışını ileri sürerek isrâ ve mi'racın Hz. Peygamber'in hayatında bir sefer gerçekleştiğini dile getirmiştir.¹²⁰ Yine isrâ'nın bir defa uyanırken; mi'racın ise ruhen bir sefer gerçekleştiğini savunanlar da olmuştur.¹²¹ Çoğunluğun görüşüne göre ise her ikisi de aynı gecede¹²² ruh ve bedenle gerçekleşmiştir. Bu itibarla Zürcânî (öl. 1367/1948) muhaddisler, fukahâ ve kelamcılarının çoğunluğuna göre Hz. Peygamber'in, isrâ olayını ruh ve bedenle olmak üzere bir sefer yaşadığını ifade etmektedir.¹²³

Bununla birlikte kadim ulema arasında isrâ ve mi'racın vuku tarihiyle ilgili, sanılanın aksine bir icma ya da ittifakin olmadığı ve bu konuda ondan (10'dan) fazla görüşün olduğu ifade edilmektedir.¹²⁴ Bu farklı tarihlere bakarak isrâ ve mi'rac hâdisesinin birden fazla gerçekleştiğini düşünenler de vardır.¹²⁵ Bazı âlimlere göre mi'rac iki sefer gerçekleşmiş, biri hazırlık nevinden uykudayken; diğeri ise isrâ ile beraber uyanırken meydana gelmiştir.¹²⁶ Nevevî, bunun pek çok âlimin görüşü olduğunu söyler.¹²⁷ Örneğin Abdilmelik el-Kuşeyrî (öl. 465/1072), Ebû Bekir İbnü'l-Arabî (öl. 543/1148), es-Süheylî (öl. 581/1185), Ebû Şâme el-Makdisî (öl. 665/1267), İmam en-Nevevî (öl. 676/1277), İbn Seyyidi'n-Nâs (öl. 734/1334), İbn Kesîr (öl. 774/1372), Muhammed et-Tîbî (öl. 743/1343) ve İbn Hacer el-Askalânî (öl. 852/1449) gibi âlimlerin de bu görüşte oldukları bilinmektedir.¹²⁸ Kimilerine göre de mi'rac bir kere vahiyden önce iki kere de vahiyden sonra olmak üzere üç sefer gerçekleşmiştir.¹²⁹ İbn Kesîr de kendi zamanında, mi'racın birden fazla gerçekleştiğinden bahseden kimselerin olduğunu ifade etmiştir.¹³⁰ *es-Sîretü'l-halebiyye* adlı eseriyle tanınan Şâfiî fakîhi Halebî de (öl. 1044/1635) isrâ ve mi'racın otuz veya otuz dört sefer gerçekleştiğine dair rivâyetler nakletmektedir. Ancak o Hz. Peygamber'in bunları fiziken yani bedenle yaşamasının mümkün olmadığına ve ruhu ile ya da rüya şeklinde olabileceğine işaret etmektedir.¹³¹ Yine Ebû Şâme de (öl. 942/1536) mi'racın birden fazla gerçekleştiği görüşündedir. O, bu görüşünü Said b. Mansur'un Enes b. Mâlik'ten merfu olarak naklettiği bir rivâyete dayandırmaktadır.¹³² Ebû Şâme'ye (öl. 942/1536) göre Hz. Peygamber Medine döneminde söz konusu hâdiseyi yaşamış ve daha sonra benzeri bir mucize meydana gelmemiştir.¹³³

Celâlüddîn es-Süyûtî (öl. 911/1505) de bazı âlimlerin mi'racın birden fazla gerçekleştiğini ifade ettiklerini, ilkinin bir hazırlık ve alıştırtma kabilinden rüyada olduğunu ve tıpkı Hz. Peygamber'in nübüvvet öncesi gördüğü rüyaların onu vahiy tecrübesine hazırladığı gibi, rüyada gerçekleşen mi'racın da onu bedenle birlikte yapacağı mi'raca hazırladığından bahsettiklerini ve böylece farklı rivâyetlerin arasını cemettiklerini bildirir. Bu görüş sahiplerinin rüyada gerçekleşmiş olan mi'racın nübüvvetten önce vuku bulmasını da mümkün gördüklerini söyler. İbn Hacer'in de rüyada bir mi'racın vukuunu, bunun da Hz. Peygamber'i ruh ve bedenle birlikte gerçekleştirecek bir mi'raca psikolojik bakımdan hazırlama amacı taşıyabileceğini ve her iki mi'racın da içerik bakımından benzer şekilde gerçekleşebileceğini akla uzak görmediğini aktarır.¹³⁴ Süyûtî ayrıca Taberânî¹³⁵ ve İmam Nesevî (öl. 710/1310) gibi bazı âlimlerin de isrâ'nın akabinde gerçekleşen mi'racın dışında da başka bir mi'racın varlığından daha bahsettiklerini ifade eder.¹³⁶

Bunlarla birlikte Hz. Peygamber'in mi'raca farklı yer ve zamanlarda ve çeşitli vasıtalarla¹³⁷ yükselişine dair rivâyetler mi'racın birden fazla gerçekleşmesiyle açıklanmıştır. Bu itibarla mi'racın başlangıç yeriyile ilgili olarak rivâyetlerde Ebtah veya Hicr mevkiinin ya da Ümmü Hânî'nin veya Ebû Tâlib'in evinin zikredilmesi mükerrer mi'rac meselesiyle ilişkilendirilmiştir. Örneğin Buhârî ve Müslim'de geçen Mâlik b. Sa'saa rivâyetinde isrâ ve mi'racın başlangıç noktası olarak Hâtîm ya da Hicr-i İsmâ'il'in;¹³⁸ Ebû Zerr rivâyetinde ise Hz. Peygamber'in evinin gösterilmesi¹³⁹ bazı araştırmacılara isrâ ve mi'racın biri "peygamberlikten önce uykuda", diğeri de "peygamberlikten sonra uyanırken" olmak üzere iki kez gerçekleştiğini düşündürmüştür.¹⁴⁰

Mi'racın başlangıç mekânının farklılaşması, gerçekleşme zamanının farklılaşmasını da beraberinde getirmektedir. Dolayısıyla mi'racın tarihi konusunda farklı zamanlardan bahseden rivâyetler söz konusudur. Örneğin Süyûtî *el-Hâvî li'l-Fetâvâ* isimli eserinde Nesevî¹⁴¹ (öl. 710/1310) ve diğer bazı âlimlerin; Hz. Peygamber'in mi'racda cennete girdiğini, Hz. Hatice'nin köşkünü gördüğünü, Cebrail'in oradan bir elma alarak Hz. Peygamber'e ikram ettiğini ve Allah'ın bu elmadan bir kız çocuğu yaratacağını, bu çocuğun annesinin de Hz. Hatice

119 Kastallânî, *el-Mevâhibü'l-Ledunniyye*, 2/426.

120 Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyüb ez-Zürâî İbn Kayyimi'l-Cevziyye, *Zâdü'l-me'âd fi hedyi hayri'l-ibâd* (Beirut: Müessesetü'r-Risale, 1994), 3/37-38.

121 Molu, *Mi'rac Hadislerinin Hadis Bilimi Açısından Değerlendirilmesi*, 71.

122 Yavuz, "Mi'rac", 30/132-135.

123 Muhammed Abdülâzîm Zürcânî, *Şerhu'z-Zürcânî* (by.: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1996), 8/13.

124 Bk. Halîl İbrâhîm Mollâ Hâtîr, *Mekânetu's-Şaḥîḥayn* (Kâhire: yy., 1402), 418-419.

125 Zürcânî, *Şerhu'z-Zürcânî*, 8/13; Celâlüddîn es-Süyûtî, *el-İsrâ ve'l-Mi'rac*, thk. Ebû Abdullah el-Kâdî (Beirut: yy., 2002), 46.

126 Süyûtî, *el-İsrâ ve'l-Mi'rac*, 35.

127 Molla Hâtîr, *Mekânetu's-Şaḥîḥayn*, 419.

128 Ahmet Tahir Dayhan, *Buhârî'ye Yöneltilen Bazı Tenkitler* [İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1995], 120. Ayrıca bk. Molla Hâtîr, *Mekânetu's-Şaḥîḥayn*, 419-421.

129 İbn Kayyim el-Cevziyye, *Zâdü'l-me'âd*, 3/42.

130 Bk. İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, 3/22.

131 Ebû'l-Ferec Nürüddîn Alî b. Burhâniddîn İbrâhîm b. Ahmed el-Halebî, *es-Sîretü'l-Halebiyye* (Beirut: Dâru'l-Kutubu'l-İlmiyye, 1427), 1/579.

132 İlgili rivâyet için bk. Bezzâr, *el-Müsned*, 14/10 (No. 7389).

133 Süyûtî, *el-İsrâ ve'l-Mi'rac*, 48; Zürcânî, *Şerhu'z-Zürcânî*, 8/12-13; Karaoğlan, "İsrâ ve Mi'rac Hâdisesi Üzerine Bir Giriş Denemesi", 575. Ayrıca bk. İbn Kesîr *el-Bidâye ve'n-nihâye*'de ve İbn Hacer el-Askalânî (öl. 852/1449) de *Fethu'l-Bârî* isimli eserlerinde İmam Ebû Şâme'nin bu görüşte olduğunu zikretmektedir. Ebû'l-Fidâ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, thk. Abdullah b. Ahdulmuhsin (by.: Dâru Hicr, 1997), 4/284; Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-Bârî Şerhu şaḥîḥ-i Buhârî* (Beirut: Dâru'l-Marife, 1379), 5/198.

134 Süyûtî, *el-İsrâ ve'l-Mi'rac*, 48-49. Ayrıca bk. Mollâ Hâtîr, *Mekânetu's-Şaḥîḥayn*, 420. İbn Kesîr de aynı görüştedir. Bk. Mollâ Hâtîr, *Mekânetu's-Şaḥîḥayn*, 419.

135 Süyûtî, *el-İsrâ ve'l-Mi'rac*, 41.

136 Celâlüddîn es-Süyûtî, *el-Hâvî li'l-fetâvâ* (Beirut: Dâru'l-Fikr-el-Matbaatu'l-Arabiyyetu'l-Hadîse, 1424/2004), 2/54. Ebû Sa'd (Saîd) Abdülmelik b. Muhammed el-Harkûşî, *Şerfu'l-Mustafa* (Mekke: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1424), 5/351.

137 Mi'rac vasıtası olarak da semaya uzanan merdiven veya Cebrail'in omuzu ya da eli olmak üzere farklı araçların zikredilmesi bazı araştırmacılar tarafından mi'racın tekrerrüyle açıklanmıştır. Bk. Âmilî, *el-İsrâ ve'l-Mi'rac* (by: yy., 1981), 36-39.

138 Buhârî, "Menâkıb", 42 (No 3887). Bu rivâyet Müslim'de "İnde'l-Beyt/Ka'be'nin yanında" şeklinde geçmektedir. Bk. Müslim, "İmân", 74 (No. 264)

139 Buhârî, "Salât", 1 (No. 349); Müslim, "İmân", 74 (No. 163).

140 Dayhan, *Buhârî'ye Yöneltilen Bazı Tenkitler*, 120.

141 Biliindiği üzere İslam tarihinde Buhara yakınlarındaki Nesevî şehrine nispet edilen Mekhûl b. Fazl en-Nesevî (öl. 318/930), Necmeddin en-Nesevî (öl. 537/1142), Ebû'l-Muîn en-Nesevî (öl. 508/1115), Burhâneddîn en-Nesevî (öl. 687/1289) ve Ebû'l-Berekât en-Nesevî (öl. 710/1310) isimleriyle birçok âlim yaşamıştır. Nesevî nisbesiyle anılan bütün bu âlimler Süyûtî'den önce yaşamışlardır. Çünkü Süyûtî'nin ölüm tarihi hicri 911; miladi 1505'tir. Eser incelendiğinde Süyûtî'nin genellikle "Nesevî, tefsirinde şöyle demiştir" şeklinde ifadeler kullanması sebebiyle onun Nesevî ifadesiyle *Medârikü't-tenzil* ve *hakâ'iku't-te'vil* isimli eserinin müellifi olan Ebû'l-Berekât en-Nesevî'ye atıfta bulunduğunu düşünmekteyiz. İlgili yerler için bk. Süyûtî, *el-Hâvî li'l-Fetâvâ*, 1/394; 2/169.

olacağını bildirdiğini, nitekim bu olayın sonrasında Hz. Fâtıma'nın doğduğunu ifade eden bir rivâyetten bahsettiklerini söyler.¹⁴² Söz konusu rivâyeti Taberânî de nakletmektedir.¹⁴³ Her ne kadar İbnu'l-Cevzî (öl. 597/1201) gibi bazı âlimler mi'racın, hicretten yaklaşık bir buçuk yıl önce gerçekleştiğini, bu esnada Hz. Hatice'nin hayatta olmadığını ve Hz. Fâtıma'nın da peygamberlikten önce doğmuş olduğunu öne sürerek bu rivâyeti "mevzu" saysalar da¹⁴⁴ Süyûtî herhangi bir tenkit yapmaksızın bu rivâyete eserinde yer vermiştir. Onun bu rivâyeti Nesevî ve onun dışındaki bazı âlimlere izafe etmesi de bu rivâyete ilgili müspet düşüncede olduğu şekilde yorumlanabilir. Ayrıca İbnu'l-Cevzî bu rivâyeti Dârekutnî'nin de (öl. 385/995) hiçbir eleştiri yapmaksızın naklettiğini belirtmektedir.¹⁴⁵ Hz. Fâtıma'nın peygamberlikten yaklaşık bir yıl önce; bir kısım tarihçilere göre ise Kureyş'in Kâbe'yi yeniden inşası sırasında; yani peygamberlikten beş yıl önce (m. 605) Mekke'de doğduğu belirtilir. Bazı kaynaklarda Hz. Âişe'den beş yaş kadar büyük olduğu kaydedildiğine göre birinci görüş ağırlık kazanmaktadır.¹⁴⁶ Bu itibarla İbn Sa'd'ın (öl. 230/845) Abdullah b. Amr, Ümmü Seleme, Abdullah b. Abbas ve Ümmü Hânî'den; Beyhakî'nin ise Zührî ve Urve'den mi'racın peygamberlikten bir yıl önce gerçekleştiğiyle ilgili olarak aktardığı rivâyetler de Süyûtî'nin rivâyetiyle örtüşmektedir.¹⁴⁷

Süyûtî ve Dârekutnî gibi âlimlerin herhangi bir cerh yapmaksızın naklettikleri bu rivâyet peygamberliğe yakın bir zamanda bir mi'rac tecrübesinin yaşandığını ifade etmesi bakımından Buhârî ve Müslim'de geçen Şerîk b. Abdullah'ın, Enes b. Mâlik'ten naklettiği rivâyete de örtüşmektedir. Buhârî ve Müslim'in rivâyetine göre Şerîk, Enes (ra)'ı Hz. Peygamber'in Kâbe'nin mescidinden yürütüldüğü geceden ve vahiy (peygamberlik) den önce (قَبْلَ أَنْ يُوحَى إِلَيْهِ) Mescid-i Haram'da uyurken kendisine üç kişinin geldiğinden bahsederken işittiğini söylemiştir. Buhârî rivâyetinde Hz. Peygamber'in Mescid-i Aksa'ya götürülmesi, oradan da sema tabakalarına uğrayarak bazı peygamberlerle görüşmesi, Beyt-i Ma'mûr'u ve "sidretü'l-müntehâ"yı görmesi gibi mi'rac dair konular detaylı bir şekilde anlatılmaktadır.¹⁴⁸ Müslim ise Sâbit el-Bünânî'nin (öl. 127/744) yine Enes'ten naklettiği hadiste¹⁴⁹ zikredilen mi'rac dair detaylı olay örgüsünün bir benzerini, bazı takdim, tehir, ilave ve eksiltmelerle Şerîk'in Enes (ra)'dan yaptığı rivâyete uyumlu bir şekilde nübüvvet öncesiyle ilişkili olarak aktarmıştır.¹⁵⁰ Dolayısıyla Buhârî ve Müslim'in *Sahih*'lerinde mi'racın zamanı olarak peygamberlik öncesi döneme işaret eden bir rivâyet söz konusudur.

İsrâ ve mi'racın hicretten yaklaşık bir buçuk yıl önce gerçekleştiğine dayalı tercih edilen görüşle çelişmesi sebebiyle Süyûtî rivâyetinin İbnu'l-Cevzî tarafından tenkit edildiği gibi bu rivâyete de eleştirilmiştir. Rivâyette geçen "vahiy (peygamberlik) den önce (قَبْلَ أَنْ يُوحَى إِلَيْهِ)" ifadesinin aslında genel anlamda peygamberliğin başlangıç vahyini değil, özel anlamda isrâ ve mi'racın gerçekleşeceğine dair Hz. Peygamber'e bir bilgilendirme vahyini ifade ettiği söylenmiş ve böylece ifadenin mutlak anlamı tahsis edilmeye çalışılmıştır. Bu yoruma göre Hz. Peygamber kendisine ön bilgilendirme yapan herhangi bir vahye mazhar olmaksızın aniden isrâ ve mi'rac çıkarılmıştır. Bunun yanı sıra Şerîk'in bu ifadeyi sehven söylediği ve aslında "vahiy (peygamberlik) den sonra (بعدَ أَنْ يُوحَى إِلَيْهِ) demek istediği şeklinde bir yorum da yapılmıştır.¹⁵¹

Aslında ifadenin bu şekilde tevil edilmesinin temel sebebi mi'racın hicretten yaklaşık bir buçuk yıl önce isrâ'nın akabinde bir kez vuku bulunduğu dair genel kabul gören kuvvetli görüşle, rivâyeti bağdaştırma/telif isteğidir. Oysaki mi'racın bir defa gerçekleştiğini düşünmek sorunu tam olarak çözmemektedir. Şöyle ki: Hicretten yaklaşık bir buçuk yıl önce gerçekleşmiş isrâ ve mi'rac, Buhârî, Müslim, Süyûtî, Dârekutnî ve Taberânî'nin söz konusu rivâyetleri arasındaki zaman uyumsuzluğunun bir benzeri mi'racı konu edinen ve mi'rac ile ilgili rivâyetlerin şerhinde sürekli kendisine atıf yapılan Necm sûresi için de söz konusudur. Çünkü bu sûre peygamberliğin beşinci yılında inmiştir. Mi'rac olayı bu sûrede "di'li geçmiş zaman kipi"ne sahip fiiller eşliğinde, daha önce vuku bulmuş bir hâdise olarak anlatılmış olup; art arda gelen mazi siygasındaki bu fiilleri gelecek zamana hamledecek ve dolayısıyla da sûrenin iniş zamanıyla, mi'racın vuku konusundaki tercih edilen görüşün arasını telif edecek bir karine yoktur. Buna göre mi'rac olayının Necm sûresine konu olabilmesi için sûre inmeden önce gerçekleşmiş olması gerekmektedir. Bu itibarla İbn Şihâb ez-Zührî'nin (öl. 124/742)¹⁵² mi'racın peygamberliğin beşinci yılı gerçekleştiğine dair görüşü oldukça anlamlıdır.¹⁵³ en-Nevevî'nin (öl. 676/1277) de mi'racın peygamberliğin beşinci yılı vuku bulduğuna dair bir görüşü söz konusudur.¹⁵⁴

SONUÇ

İsrâ ve mi'rac Allah'ın Hz. Peygamber'e bahsettiği iki büyük mûcizedir. Hz. Peygamber'in Mekke'deki Mescid-i Haram'dan Kudüs'teki Mescid-i Aksa'ya götürülmesi âyetle ve mütevâtir hadislerle sabittir. Kur'an âyetleriyle sübutu kat'î olan isrâ'nın tevâtürden nakledildiği rivâyetlerde bu olay genellikle tek başına zikredilmemiş ve Hz. Peygamber'in Mescid-i Aksa'dan göklere yükseltilip mi'rac yaptığı da aynı tevâtür yoluyla nakledilmiştir. Yani Kur'an'la sabit olan ve bize mütevâtiren gelen isrâ olayına ilişkin pek çok rivâyette mi'racın da mütevâtiren zikredilmesi mi'racı da sübût-i kat'î seviyesine yükseltmektedir.

142 Süyûtî, *el-Hâvî li'l-Fetâvâ*, 2/54. Ayrıca bk. Süyûtî'nin bu aktarımına benzer rivâyetler *ed-Dürri'l-Mensûr fi't-Tefsiri bi'l-Me'sûr* isimli eserinde de geçmektedir. Süyûtî ayrıca Hâkim en-Nisâbü'rî'nin de (öl. 405/1014) bu rivâyeti naklettiğini zikretmektedir. Süyûtî, *ed-Dürri'l-Mensûr*, 5/218.

143 Taberânî, *Mu'cemu'l-Kebîr*, 1/219 (No. 598); 17/285 (No. 7859).

144 Ebû'l-Ferec İbnu'l-Cevzî, *el-Mevzûât*, thk. Abdurrahmân Muhammed Osman, nşr. Muhammed Abdulmuhsin (by.: yy., 1386/1966), 1/413.

145 İbnu'l-Cevzî, *el-Mevzûât*, 1/413.

146 M. Yaşar Kandemir, "Fâtıma", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 12/223-224.

147 Molla Hâtir, *Mekânetu's-Sahîhayn*, 417-418. Ayrıca bk. Ahmed b. el-Hüseyn el-Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, thk. Muhammed Abdulkadir Ata (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2003), 7/99 (No. 13387).

148 Buhârî, "Tevhîd", 37 (No. 7517).

149 Bk. Müslim, "İmân", 74 (No. 259).

150 Müslim, "İmân", 74 (No. 262).

151 İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-Bârî şerhu şahihi-i Buhârî*, 13/485.

152 Tâbiinden olup, hadisleri Emevî Halifesi Ömer b. Abdülazîz'in emriyle resmen tedvin eden âlimdir. Bk. Halit Özkan, "Zührî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 44/544-549.

153 Ebû'l-Hasen Nürüddin Alî b. Sultân Muhammed el-Kârî el-Herevî, *Mirkâtu'l-mefâtih şerhu Mişkâti'l-mesâbih* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1422/2002), 9/3756; Alâuddin Alî b. Muhammed el-Hâzin, *Lübâbu't-tevil fi meâni't-tenzil*, thk. Muhammed Ali Şâhin (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1415), 3/114.

154 Hatta İbn Asâkir (öl. 571/1176) ve İbn Kesir ise peygamberliğin başlangıcında, Kâdî İyâz (öl. 544/1149) peygamberliğin başlamasından bir ya da bir buçuk yıl sonra olduğuyla ilgili rivâyetler aktarmaktadır. Mi'racın, peygamberlikten üç ay veya bir sene sonra gerçekleştiğini söyleyenler de vardır. Bk. Molla Hâtir, *Mekânetu's-Sahîhayn*, 417-418.

İsrâ'nın ve akabinde mi'râcın vukuu yalnızca âyet ve hadislerle değil aynı zamanda sahâbe döneminden itibaren Kudüs'e ve Mescid-i Aksa'ya atfedilen anlama bağlı olarak tarihen de sabittir. Başka bir deyişle isrâ ve mi'râc olayının akabinde Kudüs ve Mescid-i Aksa hem Hz. Peygamber döneminde hem de sonraki zamanlarda özeldir, genelde de İslam ümmetince isrâ'nın menzili, mi'râcın ise mebdii olarak görülmüş; bundan dolayı da Mekke ve Medine'den sonra üçüncü kutsal şehir olarak telakki edilmiştir. Şu hâlde isrâ ve mi'râc aklen ve naklen sabit nesilden nesile kesintisiz/muttasil zincire sahip haberlerle nakledilegelen tarihi ve içtimai bir realitedir.

Hicretten yaklaşık bir buçuk yıl önce gerçekleşen isrâ, bu olayın akabinde indirilen ve aynı isimle anılan İsrâ sûresinde açıkça zikredilmiştir. Mi'râc olayının ise Necm sûresinde ifade edildiği, İslam âlimlerince genel kabul görmüştür. Öyle ki mi'râc rivâyetlerini şerh eden muhad-disler Necm sûresine, bu sûreyi açıklayan müfessirler ise mi'râc rivâyetlerine atıf yapmadan geçmemişler ve Necm sûresiyle mi'râc rivâ-yetleri, birbirleriyle ilişkisi bakımından adeta etle tırnak gibi telakki edilmiştir. Ancak Necm sûresinin nüzûl tarihine bakıldığında, yaklaşık olarak peygamberliğin beşinci yılında indiği ve sûrenin nüzûlüyle mi'râcın vukuu arasında takriben yedi yıllık bir zaman farkının olduğu görülecektir. Bu uzlaştırılmaz zaman farkı özellikle son dönemdeki bazı araştırmacıları Necm sûresinin ilgili âyetlerinin metafizik bir âlemde gerçekleşmiş bir mi'râca delâlet etmediğini, aksine Mekke'nin fizikî ortamında, Nur dağı çevresinde Hz. Peygamber'in Cebrail'i gördüğü durumlardan birini tasvir eden maddi bir hâdiseyi betimlediğini iddia etmelerine ve hatta nihayetinde bazıların bütünüyle mi'râcın varlığını kabul etmemelerine sebep olmuştur. Onlar sûrede bahsedilen olayın Mekke'nin maddi ortamında vuku bulan bir hâdiseye olduğuna ilişkin iddialarını temellendirirken "sidretü'l-müntehâ"yı Nur dağı eteklerindeki bir sedir ağacı; bu ağacın yanında bulunduğu ifade edilen "cennetü'l-me'vâ"yı da o civardaki bir bahçe olarak yorumlamışlardır.

Oysaki o dönemde Mekke'nin bitki örtüsünün, oldukça kurak ve çorak olan bu bölgede böyle bir ağacın ve cennet diye tanımlanabi-lecek bir bahçenin varlığına imkân tanımadığı ortadadır. Şurası bir gerçektir ki cennet kavramı Kur'ân'da hem âhiret hem de dünyaya nispetle kullanılmıştır. Fakat cennet kelimesinin gerek dünyevî bağlamda Kur'ân'daki kullanımları gerekse Arap dilinin referans kaynağı olan sözlüklerin cennet kelimesine verdiği semantik anlam "sidretü'l-müntehâ" ve "cennetü'l-me'vâ"nın Mekke'nin iklim ve coğrafya şartlarındaki mevcudiyetini muhal kılmaktadır. Hatta Kur'ân'da "ekilebilir toprağı olmayan bir vadi" (İbrâhîm, 14/37) şeklinde vasfedilen Mekke'de cennet tanımına uygun bir bahçenin varlığını iddia etmek Necm sûresiyle mi'râc rivâyetleri arasında var olduğu iddia edilen anakronizmden daha derin bir çelişkiye düşmek anlamına gelir. Şu hâlde Necm sûresiyle mi'râc olayı arasındaki uzlaştırılmaz zamansal farkı ve bu zamansal farka rağmen hadis şârihlerinin ve tefsir âlimlerinin çoğunluğunun sûreyle rivâyetler arasında kurduğu bağı nasıl anlamak gerekir?

Sûrenin ilgili âyetleri, fizikî ortamda yaşanmış bir olaya delâletle açıklanamayacak bir içeriğe ve olay örgüsüne sahiptir. Başka bir deyişle Necm sûresinin konumuzla alakalı bölümü "sidretü'l-müntehâ" ve "cennetü'l-me'vâ" gibi kilit kavramlar ekseninde incelendiğinde, Hz. Peygamber'in yaşadığı bu olayın fizikî değil, metafizik bir hadise olduğu ortaya çıkmaktadır. Özellikle Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır gibi bazı müfessirler "tedellâ" kelimesinin¹⁵⁵ sadece yukarıdan aşağı sarmak değil aynı zamanda aşağıdan yukarı çekmek anlamına geldiğini ve dolayısıyla da Hz. Peygamber'in yaşadığı bir yükseliş yani mi'râcını ifade ettiğini belirtmişlerdir. Her ne kadar Necm sûresi hicrete yaklaşık bir buçuk yıl kala gerçekleşen mi'râc olayından önce inmiş olsa da bu durum Necm sûresinin mi'râctan bahsetmediği anlamına gelmez. Elbette hicretten yaklaşık bir buçuk yıl önce isrâ'nın akabinde gerçekleşen mi'râcın aradaki zaman farkı Necm sûresindeki âyet-lerle bu olay arasında zamansal bakımdan doğrudan bir ilişki kurmayı güçleştirmektedir. Fakat yukarıda bahsettiğimiz gerekçelerden dolayı sûrenin sergilediği, fizikî âlemlerle bağdaştırılmaz muhteva Hz. Peygamber'in farklı bir zamanda yaşadığı ama benzer şekilde karakterize olmuş bir mi'râcın daha varlığına işaret etmektedir. Mi'râc'ın mükerrer oluşuyla ilgili rivâyetlerin bulunuşu ve Bezzâr, Taberânî, İzz b. Abdisselâm, Nesefî, Süyûtî ve Halebî gibi âlimlerin mükerrer mi'râca dair rivâyetleri eserlerinde nakletmeleri de bu yaklaşımı destekler mahiyettedir. Özellikle Süyûtî'nin aktardığı gibi İbn Hacer'in de mükerrer mi'râc meselesini kabulden uzak görmemesi, birinci mi'râcın isrâ'dan sonra gerçekleşen mi'râca bir hazırlık mahiyeti taşımasının ve ikincisinin birincisine muvafık olarak gerçekleşmesinin mümkün olduğunu belirtmesi de oldukça önemlidir.

Elbette mi'râcın birden fazla gerçekleştiğini ifade ettiğimizde; bu mi'râcın kesin sayısı, zamanı ve ruhla mı yoksa hem ruh hem de bedenle mi gerçekleştiğiyle ilgili cevap bekleyen pek çok yeni soru karşımıza çıkacaktır. Fakat her ne kadar bu sorulara bütün tartışmaları bitirecek kesin cevaplar verecek düzeyde veri elimizde bulunmasa da Buhârî, Müslim, Süyûtî, Taberânî ve Dârekutnî rivâyetleriyle İbn Şihâb ez-Zührî ve İmam Nevevî'nin görüşünün, Necm sûresinin nüzulünden önce vuku bulmuş ve hicretten yak-laşık bir buçuk yıl önce gerçekleşecek mi'râcın benzer şekilde karakterize olmuş bir mi'râcın daha varlığı noktasında birleştiğini söyleyebiliriz. İbn Hacer'in de belirttiği gibi "فَإِنْ قُلْنَا بَعْدَ الْمَعْرَاجِ فَلَا تَعَارُضَ": Birden fazla mi'râcın varlığını kabul edecek olursak ortada hiçbir çelişki kalmayacak¹⁵⁶ ve hem Necm sûresindeki ilgili âyetlerinin mi'râc olayına delâleti hem de bu sûreyi tefsir eden müfes-sirlerin mi'râc rivâyetleriyle; mi'râc rivâyetlerini şerh eden şârihlerin de sûreyle kurdukları ilişki makul ve anlamlı bir zemine otur-muş olacaktır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Yazar Katkıları: Fikir – Y.P.; Tasarım – Y.P.; Denetleme – Y.P., A.K.; Kaynaklar – Y.P., A.K.; Malzemeler – A.K.; Veri Toplanması ve/veya İşlenmesi – A.K.; Analiz ve/veya Yorum – Y.P.; Literatür Taraması – A.K.; Yazıyı Yazan – Y.P., A.K.; Eleştirel İnceleme – Y.P.

Çıkar Çatışması: Yazarlar çıkar çatışması bildirmemişlerdir.

Finansal Destek: Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadıklarını beyan etmişlerdir.

¹⁵⁵ Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili* (İstanbul: Eser Neşriyat, 1979), 7/4576.

¹⁵⁶ İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-Bârî şerhu şahihi-i Buhârî*, 1/462.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Author Contributions: Concept – Y.P.; Design – Y.P.; Supervision – Y.P., A.K.; Resources – Y.P., A.K.; Materials – A.K.; Data Collection and/or Processing – A.K.; Analysis and/or Interpretation – Y.P.; Literature Search – A.K.; Writing Manuscript – Y.P., A.K.; Critical Review – Y.P.

Declaration of Interests: The authors declare that they have no competing interest.

Funding: The authors declared that this study has received no financial support.

KAYNAKÇA

- Ağırakça, Ahmet. "Kaynaklarda İsrâ ve Miraç Olayı". *Artuklu Akademi/Journal of Artuklu Academia* 1/2 (2014), 2-30.
- Âlûsî, Ebû's-Senâ Şihâbüddîn Mahmûd b. Abdillâh b. Mahmûd el-Hüseynî. *Rûhu'l-me'ânî fi tefsîri'l-Kur'ânî'l-'azîm ve's-seb'i'l-meşânî*. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1415.
- Âmilî, Ali el-Useylî. *el-İsrâ ve'l-Mirâc*. b.y.: y.y, 1981.
- Apak, Adem. *İslam Tarihi ve Medeniyeti*. İstanbul: Siyer Yayınları, 2018.
- Arslan, İhsan. "Mi'rac Hâdisesine Farklı Bir Yaklaşım". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 11/56 (2018), 905-924.
- Bağdâdî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd b. Menî' el-Kâtib el-Hâşimî el-Basrî. *eṭ-Ṭabaḳâtü'l-kübrâ*. thk. Muhammed Abdulkadir Ata'. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1990.
- Balcı, İsrâfil. "Siyer Okumalarında Kur'an'ın Rolü ve Belirleyiciliği: NECM Süresi Örneğinde Bazı Siyer Konularının Kritiği". *İstem* 8/16 (2010), 35-60.
- Beğavî, Ebû Muhammed Muhyissünne el-Hüseyn b. Mes'ûd b. Muhammed el-Ferrâ'. *Meâlimu't-Tenzil fi Tefsîri'l-Kurân*. thk. Abdurrezâk el-Mehdî. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1420.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî. *es-Sünenü'l-kübrâ*. thk. Muhammed Abdulkadir Ata'. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003.
- Bezvâvî, Nâsirüddîn Ebû Saîd Abdullâh b. Ömer b. Muhammed. *Esrâru't-Te'vîl ve Envâru't-Tenzil*. thk. Muhammed Abdurrahmân Maraşlî. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabiyy, 1418.
- Bezzâr, Ebû Bekr Ahmed b. Amr b. Abdilhâlik. *el-Müsne'd*. thk. Mahfûz Rahman. Medine: Mektebetü'l-Ulûm ve'l-Hikem, 1988/2009.
- Bozkurt-Küçükaşçı, Nebi-Mustafa Sabri. "Mekke". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 28/555-563. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Buhârî, Muhammed b. İsmâil. *Şaḫîḫü'l-Buhârî*. thk. Muhammed Züheyr b. Nâsir. b.y.: Dâru Tûğî'n-Necat, 1422.
- Bursevî, İsmâil Hakkı. *Rûhu'l-beyân fi tefsîri'l-Kur'ân*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.
- Dayhan, Ahmet Tahir. *Buhârî'ye Yöneltilen Bazı Tenkitler*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1995.
- Demirci, Sabri. "Necm Süresinin Âyetlerinin Mi'rac Mu'cizesi ile İlişkisi". *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi* 9/1 (2020), 117-128.
- Derveze, İzzet. *et-Tefsîrü'l-Hadis*. Kâhire: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, ts.
- Dihlevî, Ebû Abdilazîz Kutbüddîn Şah Veliyullah Ahmed b. Abdirrahîm b. Vecihiddîn el-Fârûkî. *Hucetüllahi'l-Bâliğa*. Beyrut: Dâru'l-Cil, 2005.
- Duman, M. Zeki. *Beyânü'l-Hak*. Ankara: Fecr Yayınları, 2008.
- Ebû Dâvûd, es-Sicistânî. *Sünen-i Ebî Dâvud*. thk. Muhammed Muhyiddîn Abdülhamit. Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, 1475.
- Ebüsusuûd Efendi, Muhammed. *İrşâdü'l-'aklîs-selîm ilâ mezâya'l-Kitâbi'l-Kerîm*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabiyy, ts.
- Ezherî, Muhammed b. Ahmed. *Tehzîbu'l-Luğa*. thk. Muhammed İvaz. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 2001.
- Fîrûzâbâdî, Mecdüddîn. *el-Kâmûsu'l-Muhî't*. thk. Mektebu Tahkîki't-Turâsî fi Müessesetü'r-Risâle. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1426/2005.
- Halebî, Ebû'l-Ferec Nürüddîn Alî b. Burhâniddîn İbrâhîm b. Ahmed. *es-Sîretü'l-Halebîyye*. Beyrut: Dâru'l-Kutubu'l-İlmiyye, 1427.
- Hafîl b. Ahmed, Ebû Abdurrahmân. *Kitâbü'l-'Ayn*. thk. Mehdi el-Mahzûmî. b.y.: Dâr ve Mektebetü'l-Hilal, ts.
- Harkûşî, Ebû Sa'd (Saîd) Abdülmelik b. Muhammed. *Şerefu'l-Mustafa*. Mekke: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1424.
- Hâzin, Alâuddîn Alî b. Muhammed. *Lübâbu't-te'vîl fi meânî't-tenzil*. thk. Muhammed Alî Şâhîn. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1415.
- Herevî, Ebû'l-Hasen Nürüddîn Alî b. Sultân Muhammed el-Kârî. *Mirkâtu'l-mefâtîh şerhu Mişkâti'l-mesâbîh*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1422/2002.
- Hicazî, Muhammed Mahmud. *et-Tefsîrü'l-Vâdih*. Beyrut: Dâru'l-Cilî'l-Cedîd, 1413.
- Isfahânî, Râğîb. *el-Müfredât fi ġarbi'l-Kur'ân*. thk. Safvân Adnân ed-Dâvûdî. Dimaşk/Beyrut: Dâru'l-Kalem/ed-Dâru's-Şâmiyye, 1412.
- İbn Düreyd, Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasen b. Düreyd el-Ezdî el-Basrî. *Cemheratü'l-Lüğâ*. thk. Remzî Münîr Ba'lebekkî. Beyrut: Dâru'l-İlmi li'l-Melâyîn, 1987.
- İbn Ebî Şeybe, Abdullah b. Muhammed. *el-Muşannef fi'l-Ehâdisi ve'l-Âsâr*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1989.
- İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekr. *el-Muşannef*. nşr. Kemâl Yûsuf el-Hût'un. Beyrut: y.y., 1409/1989.
- İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekr. *el-Müsne'd*. thk. Adil b. Yusuf-Ahmed b. Farid. Riyad: Dâru'l-Vatan, 1997.
- İbn Fâris, Ebû'l-Hüseyn Ahmed b. Zekeriyâ b. Muhammed er-Râzî el-Kazvîni el-Hemedânî. *Mu'cemü Mekâyisi'l-Luğa*. thk. Abdusselâm Muhammed Harun. b.y.: Dâru'l-Fikr, 1979.
- İbn Hacer, Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî. *Fethu'l-Bârî şerhu şaḫîḫü-i Buhârî*. Beyrut: Dâru'l-Marife, 1379.
- İbn Hişam, Cemâluddîn Ebû Muhammed b. Abdilmelik. *es-Sîretü'n-Nebeviyye*. thk. Muhammed Ali el-Kutub-Muhammed ed-Dâli Belta. Beyrut, y.y., 1992.
- İbn İshâk, Ebû Abdillâh Muhammed. *Sîretü İbn İshâk*. thk. Süheyl Zekkâr. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1978.
- İbn Kayyim el-Cevziyye, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyûb ez-Zürâî ed-Dımaşkî el-Hanbelî. *Avnü'l-ma'bûd Şerhu Süneni Ebî Dâvûd ma'a Hâşiyetü İbn Kayyim*. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1415.
- İbn Kayyim el-Cevziyye, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyûb ez-Zürâî ed-Dımaşkî el-Hanbelî. *Zâdu'l-Mesîr fi İlmi't-Tefsîr*. thk. Abdurrezâk el-Mehdî. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1422.
- İbn Kayyim el-Cevziyye, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyûb ez-Zürâî. *Zâdü'l-me'âd fi hedyi hayri'l-'ibâd*. Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 1994.
- İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ. *el-Bidâye ve'n-nihâye*. thk. Abdullah b. Ahdulmuhsin. b.y.: Dâru Hicr, 1997.
- İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ. *Tefsîru'l-Kur'ânî'l-'Azîm*. thk. Sâmî b. Muhammed Selâmet. b.y.: Dâru Taybe li'n-Nerşri ve't-Tevzî', 1420/1999.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh b. Yezîd Mâce el-Kazvîni. *Sünen-i İbn Mâce*. thk. Muhammed Fuâd Abdü'l-Bâkî. b.y.: Dâru İhyâi Kütübi'l-Arabî, 1081.
- İbn Manzûr, Cemâluddîn. *Lisânu'l-'Arab*. Beyrut: Dâru Sâdir, 1414.
- İbn Sîde, Ebû'l-Hasen Alî b. İsmâil ed-Darîr el-Mursiyy. *el-Muḫassas*. thk. Halil İbrahim. Beyrut: Dâru'l-İhyâi't-Turâsil-Arabî, 1996.
- İbnü'l-Cevzi, Ebû'l-Ferec. *el-Mevzûât*. thk. Abdurrahmân Muhammed Osman. nşr. Muhammed Abdulmuhsin. b.y.: y.y., 1386/1966.
- İbnü'l-Esîr. *el-Kâmil fi't-Târih*. Lübnan: Dâru'l-Kutubi'l-Arabî, 1997.
- Kandemir, M. Yaşar. "Fâtıma". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 12/223-224. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.

- Kara, Mustafa. "Mi'râciye ve Bursalı Safiye Hâtun'un Vakfiyesi". *Uûf Dergisi* 7/7 (1998), 25-40.
- Karaoğlan, Arslan. "İsrâ ve Mi'râc Hâdisesi Üzerine Bir Giriş Denemesi". *Bilimname* 34/2 (2017), 555-601.
- Kastallânî, Ebû'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekr. *el-Mevâhibü'l-Ledunniyye*. Kahire: el-Mektebetüt-Tevfikîyye, ts.
- Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed. *el-Câmî' li Ahkâmî'l-Ķur'ân*. thk. Ahmed el-Berdûnî-İbrâhîm Atfîş. Kâhire: Dâru'l-Kütübü'l-Mısıryye, 1384/1964.
- Mâlik b. Enes. *el-Muvaţta*. thk. Muhammed Mustafa. b.y.: yy., 1425/2004.
- Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd es-Semerkindî. *Te'vilâtü'l-Ķur'ân*. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2005.
- Mazharî, Muhammed Senâullah. *et-Tefsîru'l-Mazharî*. Pakistan: Mektebetü'r-Reşidiyye, 1412.
- Mevdûdî, Ebu'l-Alâ. *Tefhîmü'l-Ķur'ân*. trc. Komisyon. İstanbul: İnsan Yayınları, 1991.
- Mollâ Hâtir, Halîl İbrâhîm. *Mekânetu's-Şahîhayn*. Kâhire: yy., 1402.
- Molu, Ahmet. *Mi'râc Hadislerinin Hadis Bilimi Açısından Değerlendirilmesi*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2001.
- Mukâtil b. Süleyman. *Tefsîr-i Kebîr*. Beyrut: Dâru'l-İhyâit-Turâsil-Arabî, 1432.
- Mukâtil b. Süleyman. *Tefsîr-i Kebîr*. çev. M. Beşir Eryarsoy. İstanbul: yy., 2006.
- Müslim, Ebû'l-Hüseyn Müslim b. Haccâc b. el-Kuşeyrî. *Şahîh-u Müslim*. thk. Muhammed Fuâd Abdü'l-Bâkî. Beyrut: Dâru İhyâit-Turâsi'l-Arabî, ts.
- Nahcuvânî, Ni'metullâh b. Mahmûd. *el-Fevâtihu'l-ilâhiyye ve'l-mefâtihu'l-ğaybiyye el-mûdîhatü li'l-kelimi'l-Ķur'ânîyye ve'l-hikemi'l-furkâniyye*. Mısır: Dâru'l-Rakabî lin'Neşri, 1999.
- Nesâî, Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb b. Ali. *Sünen-i Nesâî*. thk. Abdul Fettah Ebû Gudde. Haleb: Mektebu'l-Matbûātu'l-İslâmî, 1986.
- Neseî, Ebû'l-Berekât. *Medâriku't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vîl*. thk. Yûsuf Ali Bedevî. Beyrut: Dâru'l-Kelimi't-Tayyib, 1419-1998.
- Özkan, Halit. "Zührî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 44/544-549. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Öztürk, Mustafa. *Kur'ân'ı Kerim Meâlî*. İstanbul: Düşün Yayınları, 2011.
- Râzî, Fahrüddîn. *Mefâtihu'l-Ğayb*. Beyrut: Dâru İhyâit-Turâsi'l-Arabiyy, 1420.
- Rebî'b. Habîb, Ebû Amr el-Ezdî el-Ferâhidî el-Basrî. *el-Câmî'u's-şahîh*. Kahire: yy., 1345.
- San'ânî, Abdürrezzâk. el-Muşannef. thk. Habîb Rahman. Beyrut: el-Mektebetü'l-İslâmî, 1403.
- Sarmış, İbrahim. *Hiz. Muhammed'i Doğru Anlamak*. Konya: yy., 2005.
- Subhî Salih. *Mebâhis fi Ulûmi'l-Kur'ân*. Beyrut: Dâru'l-İlmi li'l-Melâyîn, 2000.
- Süyûtî, Celâluddin. *el-Hâvî li'l-fetâvâ*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1424/2004.
- Süyûtî, Celâlüddîn. *ed-Dürri'l-Mensûrî't-Tefsîrî'l-Me'sûr*. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2010.
- Süyûtî, Celâlüddîn. *el-Hasâisu'l-Kubrâ*. Mısır: Dâru'l-Kutubi'l-Hadise, 1967.
- Süyûtî, Celâlüddîn. *el-İsrâ ve'l-Mi'râc*. thk. Ebû Abdullah el-Kâdî. Beyrut: yy., 2002.
- Süyûtî, Celâlüddîn. *İtkân fi Ulûmi'l-Ķur'ân*. thk. Muhammed Ebû'l-Fadl İbrâhîm. b.y.: el-Hey'etü'l-Mısıryyetü'l-Âmme, 1394/1974.
- Şa'râvî, Muhammed Müstevlî. *el-İsrâ ve'l-Mi'râc*. Beyrut: yy., 2003.
- Şahin, M. Süreyya. "Cennet". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 7/374-376. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- Şevkânî, Muhammed b. Ali. *Fethu'l-Ķadîr: el-câmî' beyne fenneyi'r-rivâye ve'd-dirâye min 'ilmi't-tefsîr*. Dimaşk-Beyrut: Dâru İbn Kesîr-Darü'l-Kelimi't-Tayyib, 1414.
- Şeybânî, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel el-Mervezî. *el-Müsned*. thk. Şuayb el-Arnâvûd. b.y.: Müessesetü'r-Risâle, 2001.
- Taberânî, Ebû'l-Kâsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb. *Mu'cemu'l-Kebîr*. Kahire: Metktebetü İbn Teymiyye, ts.
- Taberî, Muhammed b. Cerîr. *Câmiu'l Beyân fi Te'vîli'l-Ķur'ân*. thk. Ahmed Muhammed Şâkir. b.y.: Müessesetü'r-Risâle, 1420/2000.
- Taftazanî. *Şerhu'l-Akâid (Kestelli şerhiyle birlikte)*. İstanbul: Salah Bilici Kitabevi Yayınları, ts.
- Tayâlisî, Ebû Dâvûd Süleymân b. Dâvûd b. el-Cârûd. *el-Müsned*. thk. Muhammed b. Abdül Muhsin. Mısır: Dâru Hicr, 1419/1999.
- Tirmîzî, Ebû İsâ Muhammed b. İsbâ b. Sevre. *Süneni't-Tirmîzî*. thk. Beşşâr İvâd Ma'rûf. Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1998.
- Topaloğlu, Bekir. "Cennet". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 7/376-386. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- Uludağ, Süleyman. "Sidretü'l-Müntehâ". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 37/151-152. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Uzun, Mustafa İsmet. "Mi'râciyye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 30/135-140. İstanbul: TDV Yayınları, 2005.
- Yahyâ b. Sellâm, Ebû Zekeriyâ b. Ebî Sa'lebe et-Teymî. *Tefsîru Yahyâ b. Sellâm*. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2004.
- Yaşaroğlu, M. Kâmil. "Necm Süresi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32/495. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Yavuz, Salih Sabri. "Mi'râc". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 30/132-135. İstanbul: TDV Yayınları, 2005.
- Yazır, Elmalî Hamdî. *Hak Dini Kur'an Dili*. İstanbul: Eser Neşriyat, 1979.
- Zebîdî, Muhammed Murtazâ. *Tâcu'l-Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*. thk. Mecmûa mine'l-Muhakkıkîn. b.y.: Dâru'l-Hidâye, ts.
- Zemahşerî, Ebû'l-Kâsım Mahmûd. *el-Keşşâf an Hakâiki Ğavâmidi't-Tenzîl. Dâru'l-Küttâbi'l-Arabî*, Beyrut: yy., 1407.
- Zerkeşî, Bedrüddîn. *el-Burhân fi Ulûmi'l-Ķur'ân*. thk. Muhammed Ebû'l-Fadl İbrâhîm. Beyrut: Dâru İhyâit-Kütübü'l-Arabiyye-İsâ el-Bâbî el-Halebî ve Şürekâuhû, 1376/1957.
- Zühaylî, Vehbe. *et-Tefsîrül-Münîr*. Dimaşk: Dâru'l-Fikri'l-Muâsir, 1418.
- Zürkânî, Muhammed Abdülâzîm. *Şerhu'z-Zürkânî*. b.y.: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1996.

EXTENDED SUMMARY

This article deals with the historical difference between the Surat An-Najm and the Mi'raj event. The Al-Isra' and Al-Mi'raj are two great miracles that come to the Islamic Prophet Muhammad (saw) from Allah-Taala. The Al-Isra' incident is mentioned at the beginning of the verse in Surat Al-Isra'. Therefore, this incident is proven in the Qur'an. The incident of the Mi'raj is a proven incident according to the hadith scholars and it was narrated by the As-Sahabah. Also, the scholars of hadith and tafsir make the relationship between the Mi'raj incident and the first 18 verses of Surah An-Najm. In other words, the first 18 verses of Surat An-Najm are a depiction of the event of the Ascension, which the Prophet Muhammad experienced. We find in Islamic Sources that Surat Al-Najm was revealed at the beginning of the period of Islam in Makkah Al-Mukarramah and the Mi'raj incident occurred around the time of the Prophet's migration to Makkah. In this case, anachronism appears between Surat An-Najm and the incident of Mi'raj which was attributed to the Surah. According to this historical paradox, we conclude that the Mi'raj has nothing to do with an incident narrated in Surat An-Najm. There is a claim based on the anachronism that the verses of Surat An-Najm mentioned the physical event that occurred in Makkah, not a metaphysical event. In this context, some of the words mentioned in Surat An-Najm are linked to the geography of Makkah, and opinions related to the physical world have been said about the incident. Accordingly, within the scope of the article mentioned in Surat An-Najm, the concepts of Sidrat Al-Muntaha and Jannat Al-Ma'wa will be examined in terms of semantics, context, and explanations in tafsir. In addition, based on the meanings given to these two concepts, the relationship between Makkah and its vegetation will be discussed. In addition, whether the words Sidrat Al-Muntaha and Jannat Al-Ma'wa have a metaphysical meaning field and the claims regarding this will be evaluated. According to these evaluations, it can be said that the concepts of Sidrat Al-Muntaha and Jannat Al-Ma'wa deviate from a metaphysical content rather than the physical realm and are related to a Mi'raj event because the geographical structure and vegetation of Makkah does not make it possible to refer to the physical meaning of Sidrat Al-Muntaha and Jannat Al-Ma'wa. On the other hand, the concept of jannat is used in the Qur'an in relation to both the hereafter and the world. However, both the use of the word jannat in the Qur'an in the worldly context and the semantic meaning given to the word jannat by the dictionaries that are the reference source of the Arabic language, the existence of Sidrat Al-Muntaha and Jannat Al-Ma'wa in the climatic and geographical conditions of Mecca makes it impossible.

Does the semantic network, conceptual structure, and plot allow the verses to be connected with the physical world? What meanings are given to the concepts of Sidrat Al-Muntaha and Jannat Al-Ma'wa in the basic dictionaries and how are they associated with the geographical structure of Makkah? Is it possible to analyze this anachronism by linking the content of Surat An-Najm with the other Mi'raj incident? What are the opinions and claims that Mi'raj happens more than once? What are the opinions, thoughts, and evaluations about the realization date of the Mi'raj event and the descent time of the Surat Al-Najm in the tafsir sources? These questions will be answered. The time difference between Surat An-Najm and the Mi'raj incident will be analyzed, and also the comments and opinions about the content of the verses in Surat An-Najm will be analyzed.